KIK A MOLDVAI CSÁNGÓK?

Történelmi háttér

Domokos Pál Péter „Európa legelfelejtettebb kisebbségének” nevezte a moldvai csángóságot, akiknek nemcsak kiváló kutatója, de megtántorít-hatatlan, lánglelkű pártfogója is volt egész életében. Ezekkel a szavakkal búcsúzott tőlük 1991-ben, a Szent István Bazilikában: „…legyen minden lépésetek áldott!” (StGy_No8_0020, 1991). Az ő és mások munkája alapján ismertetem a csángóság történelmi hátterét, sorsát, emberjogi helyzetét, belefűzvén saját, releváns tapasztalataimat. (Az elmélyültebb tájékozódáshoz ajánlom a dolgozat végén megadott irodalomlistát).

A csángó etnonim használata különbségeket mutat attól függően, hogy a moldvai magyarok használják magukra, az erdélyi magyarság alkalmazza rájuk, a moldvai románság hívja őket így, az „ungur” vagy „ungurény” szinonimájaként (Pávai 2005: 13–30). A tudományban mára végképpen elterjedt az elnagyoló, a sokrétűségtől eltekintő, összefoglaló „moldvai csángó” kifejezés. A finomabb megkülönböztetést a Szabó T. Attila által kidolgozott nyelvészeti kategóriák segítségével szokták megadni, északi, déli, székelyes és vegyes lakosságú csángó falvakról beszélvén, a valóság azonban még ennél is árnyaltabb. A moldvai csángókon kívül csángónak nevezi a köznyelv és a szakirodalom a Székelyföldről Gyimes völgyébe telepedett Felsőlok, Középlok, Gyimesbükk, Naggyimes, Kóstelek, Csügés falvak lakóit (gyimesi csángók), valamint a Brassó közelében lévő barcasági falvak magyarságát is (hétfalusi csángók). A magyar nyelvben szélesebb értelemben a távolra került, a nemzet testéből kiszakadt, elvándorolt, elcsángált néprészekre használták. Ez magyarázza, hogy az elnevezést magára nem használó, azt nem vállaló bukovinai székelységet és a közülük Erdélybe és az Al-Duna mentére vagy 1941-ben Bácskába s onnan 1945-ben Tolnába és Baranyába telepedetteket is – tévesen – csángóknak kezdték nevezni.

Sok vita hangzott el a magáról a csángó szó jelentéséről. Először 1560-ban említenek egy Csángó Andrást az erdélyi Maksán (Benda 1989: 12). Egy moldvai kimutatás, amelyet Sánta Péter vajdának tulajdonítanak, 1591-ben

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

a tatrosvidékieket „saigai" (valószínűleg „şangăi") szóval illeti (Domokos 1987: 63, Benda 1989: 12). Horváth Antal lujzikalagori pap szerint „a szó először a XV. századbéli forrásokban jelenik meg" (Horváth 2000: 9), de sajnos ezeket a forrásokat nem adta meg. A csángó megnevezésnek a mai napig is van egyfajta pejoratív csengése, szinte bocsánatkérően magyarázzák a moldvaiak, hogy ők nem igazi magyar nyelvet beszélnek, ők „csak" csángók. Korábban elég szigorúan elkülönült a nem székely, a csángó elnevezést vállaló moldvai magyar és a magát csángónak nem nevező, azt elutasító moldvai székely (Lükő 1936/2002: 25–30). Nekem is felsorolta egy külsőrekecsini csángó férfi a környék csángó és „székellj" falvait 1975-ben (StGy_Kz_0011, 1973). Mára már egyre inkább elmosódóban van a különbség, a Tatros, Tázló és Beszterce menti székelyek között is terjed a csángó elnevezés, akárcsak annak idején a bukovinai székelyek esetében. Az elcsángál, elbarangol szóból, a csanog (furcsán, helytelenül beszél) és a csángat (csenget) szóból való származtatások a leggyakoribbak. Moldvában én kizárólag az utóbbit hallottam csángóktól, több idős ember is (pl. idősebb Kotyor Péter, Kotyor Péter, idősebb Bezsán György) mesélte, hogy az őseik csengőkkel kirakott szekereken jártak, és ezért nevezték őket csángóknak (StGy_Kz-0005, 1975, lásd még Gegő 1987: 68, Mártonos Antal levele 1900-ból Rubinyi Mózesnek). Valószínűsíti ezt a magyarázatot az a tény is, hogy a csángó falvak feladata az ellenség közeledtéről való híradás lehetett, a harangok félreverésével, talán csengős hírmondók küldésével is. Alább látni fogjuk, hogy a csángó falvakat egy átgondolt határőrzési stratégia szerint telepítették az Árpád-ház királyai a Keleti Kárpátok hágóinak mentére. A csángat szó Halász Péter (2006: 430) szószedetében is kongat (haranggal) értelmű.

Gegő Elek (1987: 68) említi, hogy Konstantin császár az akkoriban Moldvában lakó „paczinaczitákat" (besenyőket?) changaroknak nevezte, hogy a mongol nyelvben „chango" szó erőst jelent és hogy a „sínaiak" Tibetet „Chang"-nak mondják. Mikecs László (1941: 376–380) átfogó elemzést nyújt a csángó szó eredetével kapcsolatos elméletekről.

Már a tervszerű elrománosítás idejében, a 20. század elejétől kezdte meg a román katolikus klérus a romano-catolic (római katolikus) szóval való manipulációt. Kezdték a csángóknak egy betűcsúsztatással azt tanítani, hogy ők „români catolici", azaz román katolikusok. Lükő Gábor (1936/2002: 33) rámutat, hogy már a harmincas években „buzgón terjesztették" a katolikus papok ezt a csúsztatást. Ma gyakran hallja a turista

ezt csángók szájából. Ugyanakkor soha sem mondaná magára egy csángó, hogy ő oláh (amit a mai napig is pejoratív értelem nélkül használnak), hiszen – ahogy a katolikus a magyarral – az oláh az ortodoxszal azonos számukra. Ugyanígy falusi román környezetük sem nevezi őket románnak.[40]

Miután jobban összebarátkozik a látogató a csángó ismerősével, általában kiderül, hogy ő sokkal egyértelműbben vállalja a magyarságát, mint az ismerkedés kezdetekor. A környező falusi románság és cigányság számára – ellentétben a városi hivatalnokréteggel és ügybuzgó médiaharcosokkal – fel sem igen merül, hogy a csángók ne magyarok lennének (Pávai 2005: 76–77).

Tisztázatlanok azok az életszerű feltételezések, miszerint az etelközi (egyes kutatók szerint éppen a Szeret és Prut vidéke volt) magyarok egy része Moldvában maradt volna. Ritka az, hogy egy továbbvonuló népességből ne maradjanak vissza a megszokott szállásterületen. Az itt-ott előkerült 9. századi régészeti leletek alapján nem lehet eldönteni, hogy azok az átvonuló honfoglalók, vagy a hátramaradt etelközi magyarok nyomai. Vannak ugyan újabb leletek, amelyek szerint a 10–11. századi magyar gyepűrendszer a Kárpátoktól keletre Pržemiśl-től Moldván át Havasalföldig húzódott, de nem tudjuk, hogy ezek a korai magyar falvak túlélték-e a kun előrenyomulást (Fodort idézi Benda 1989: 13). További régészeti kutatás dönthetné csak el a kérdést, ez azonban a jelenlegi politikai helyzetben nehezen elképzelhető. Újabban japán molekuláris-genetikai vizsgálatok

[40] A de Propaganda Fide létrejötte óta szinte minden jelentést író említi, hogy Moldva katolikus lakossága zömében magyar (lásd Benda 1989 I-II. kötet okmányait). Már Parčević érsek, Moldva apostoli kormányzója azt írja, hogy „...majdnem az egész katolikus nép, amely Moldvában, sőt Tatárországban él, magyar nemzetiségű és beszéli a magyar nyelvet” (Domokos 1979: 85). Zöld Péter magyarokat és elmagyarosodott szászokat emleget, akik magyar ferencesek után áhítoznak (Domokos 1987: 92, 99). Batthány Ignác, Erdély püspöke 1787-ben a pápának írt levelében említi: „épp úgy nem jártasak az oláhban, mint amilyen erősen ragaszkodnak hazai nyelvükhöz” (Domokos 1987: 100). Raab konzul 1822-ben 40 000 magyart említ Moldvában (Domokos 1987: 108). Lippa osztrák konzul 1827-ben 50 000 moldvai magyarról tud (Domokos 1979: 94). Sulzer 6000 magyar családot számol 1779-ben tett moldvai utazása alkalmával (Domokos 1987: 101). Az 1851-es évi moldvai *Schematizmus* 22 plébániát sorol fel, amelyből 16-ban magyarul beszélnek (Domokos 1979: 94). Még a felerősödött román nacionalizmus idején is, 1866-ban román–magyar nyelvű katekizmust ad ki Josef Salandari jászvásári püspök *Katehizmul elementar pentru tineri romano-catolici* címmel. Ezt is megszüntetik, 1893-ban az új román népoktatási törvény bevezetése után csak románul tanulják a hittant is (Domokos 1987: 129–132).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

alapján merült föl ismét a moldvai magyarság honfoglaláskori vagy etelközi származása (K. Kovács László személyes közlése). K. Kovács László, a jeles néprajztudós saját elképzelése szerint a moldvai csángóság a Szent Fejedelem, Álmos etelközi sírjának őrzésére hátrahagyott magyarságtól származik. Elképzelését arra alapozza, hogy Erdélyben vagy Magyarországon egyetlen Álmos nevét hordozó helységnév nem fordul elő, mert Álmos sosem jött be a honfoglaló magyarokkal Erdélybe. A magyarság pedig sosem hagyta őrizetlenül a fejedelmei titkos sírjait (StGy_MDV_0266, 2007; 027277–279, 2008).

A legrégebbi (de nem bizonyítottan etelközi maradványokat jelentő) magyar jelenlétre véleményem szerint a következő tények összevetéséből következtethetünk: 1) Alább látni fogjuk, hogy Moldva folyó, hegy és más földrajzi neveinek jelentős része magyar és 2) Az első ismert írásos emlék 1164-ből való a románok moldvai jelenlétét illetően (Benda 1989: 10). Nikétasz Khonaikész bizánci történetíró írása szerint Manuel császár unokaöccse a halicsi határ előtt „vlachok" fogságába esett. Egy pápai bulla (Benda 1989: 10–11) pedig említi 1234-ben, hogy Moldvában él egy vlachnak nevezett nép és a magyarok és németek közül sokan közéjük mennek és áttérnek a szakadár (ortodox) hitre, és velük egy néppé lesznek, ezért kéri IV. Bélát, hogy térítse meg az oláhokat (vlachok). Ezek szerint ekkor már voltak románok Moldvában, nem is olyan kevesen.

A helységnevek zömének magyar eredete azt sejteti, hogy magyar többséggel kell számolnunk talán már 1164-et, de mindenképpen az 1234-es évet megelőző időkben Moldvában. Az a tény azonban, hogy magyar lakosság volt jelen Moldvában az 1200-as évek előtt, mielőtt a románok nagyobb tömegekben kezdtek volna megjelenni, nem bizonyítja, hogy ezek a magyarok el sem hagyták volna Etelközt. Ez ellen szól Benda megalapozott érvelése, hogy a honfoglaláskori típusú falumegnevezések (pl. Szepesd, Solt) vagy a 11–12. századi telepítésekkor jellemző népnévre utaló falunevek (Oroszi, Lengyeli stb.) hiányoznak. Legfeljebb a Bandinus érsek által (1646) említett Gyula helységnév utalhat erre (Benda 1989: 13). Váczy Péter (idézi Glatz 1989: 42) említi, hogy a besenyők Gyula törzse a Borgói szoroson keresztül betört a magyarok földjére 1068-ban Osul nevő vezérük vezetésével, aki a törzs fejedelmének, Gyulának alattvalója volt. Gegő Elek még megtalálta egyébként Gyula város templomának helyét, Baja és Neamț között. A városról azt írta, hogy „Gyula hasonnevű vezértől alapított város volt akkor, midőn 744-ben (?) a' magyarok Scythiából

Pannoniába másodikszor kijöttek, és Sarmatiának ezen részén ideiglen letelepedtek.” (Gegő 1987: 139). Magam is vettem fel olyan népdalt a moldvai Külsőrekecsin faluban (StGy_Kz_0005, 1975), amelyben Gyula faluról van szó, de az Erdélyben is jól ismert dallam azt sejteti, hogy ez inkább Gyulafehérvár nevének elváltoztatásából került bele, nem egy Gyula nevű helységnév emlékét őrzi. A legrégibb dokumentált moldvai falvak nevei a 13–14. századra jellemző -falu, -falva, -vásár, végződésűek, pl. Magyarfalu, Szabófalva, Dsidafalva, Miklósfalva, Steckófalva, Lökösfalva, Románvásár, Jászvásár stb (Benda 1989:13).

Felmerül az a lehetőség is, hogy a II. Endre által 1221-ben letelepített, majd 1225-ben elűzött német lovagrend helyébe küldött magyar határőrök alkották a magyar települések első magvait.

Valószínűsíthető, de szintén nem kellően bizonyított, hogy a megkeresztelt kunok közül is maradtak Moldvában, akárcsak a németek közül. Már 1221–1223 között térítőket küld Pál domonkosrendi apát Kunországba (Szörénységbe és Moldvába) a kunok megtérítésére. Borc kun fejedelem 1227-ben kéri Róbert esztergomi érseket, hogy keresztelje meg őt és népét. Róbert esztergomi prímás Nagy Szent Gergely pápa legátusaként IV. Béla kiskirály kíséretében Kunországba megy, térít és keresztel. Püspökséget hoz létre Milkón, a magyar domonkosrendiek rendfőnökét, Teodorikot teszi meg püspöknek. Indokolt föltevés, hogy a milkói püspökség létrehozása maga után vonta katolikus magyarok és szászok kivándorlását Moldvába. Feltehetőleg már II. Endre *Adreanumja* és IV. Béla tudatos tatárok elleni határerősítő politikája nagyobb számú magyar katonaságot telepít Moldva és Szerémség stratégiai helyeire. Nincs adat rá, hogy mennyire keveredtek ezek a magyarok a megkeresztelt kun lakosság maradványaival és hogy mennyit hagyott meg belőlük a tatárdúlás. A Milkói püspökség pontos helye mindmáig ismeretlen (valószínűleg Dél-Moldva), de püspökeinek névsorát ismerjük egészen 1525-ig (Domokos 1979: 40). A tatárok rombolták le. Petrás Incze János moldvai minorita ferences szerint erre emlékezik az általa gyűjtött klézsei csángó népdal: „Mi csak Nyilkó körül élve mozog vala, szernyű hirtelenül minden elpusztula” (Petrást idézi Domokos 1979: 1369). Fönt már utaltunk az 1234-es pápai bullára, amely említi, hogy a magyarok, németek és mások (kunok) közül sokan áttérnek a szakadár (ortodox) hitre, ezért kéri IV. Bélát, hogy térítse meg az oláhokat (vlachok) és hajtsa őket a milkói püspökség fennhatósága alá. A IV. Béla által letelepített kunok ugyan pusztítva vonulnak ki az országból

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Kötöny vezérük meggyilkolása miatt, de a király újra letelepíti őket a Kunság területére 1246 táján. IV. (Kun) László királyt teljesen megnyerik maguknak a sajátos viseletüket és szokásaikat megtartó kunok, de egy részük később (1282) föllázad. Ezeket a király szétveri és közülük sokan elmenekülnek az országból, alighanem Moldvába is. Nem tudni azt sem, hogy maradt-e számottevő kun népesség a tatárdúlta Kunország területén.

A kunok tatárjárás után esetleg megmaradt csoportjai a németekkel együtt katolikus vallásuk miatt beolvadhattak a katolikusok többségét képező magyarságba. Van néhány erre utaló jel.

A csángók egy része valóban a fül szélétől a fejtetőig „kun módra" borotválta a haját régebben. Bandinus érsek említi, hogy a „a köznépből sokan körbevágják hajukat, mintha kötő venné körül" (Mikecs 1941: 386). Ballagi Aladár (1888: 9) szerint a klézseiek még 1887-ben is borotválták a hajuk tövét „homlokukon, halántékukon és nyakuk szirtjén". Weigand (1902c: 143) is említ tar fejű embert Moldvában 1900-ban. Győrffy István (1926: 29–30) összegzi a tar viseletről tudottakat. Gegő Elek (1987: 68) említést tesz a Bákó melletti „kun halmokról", amelyeknél a csángó hagyomány szerint őseik lovakat áldoztak. Tárgyunk szempontjából érdekes, hogy ugyanitt említi a Sipos vezetéknevet, amit – alighanem tévesen – kun származásúnak tekint. Amint láttuk, a „síp" szó, a duda régi magyar neve máig is használatos Moldvában és ez a név valójában magyar dudások jelenlétére utal. Szintén kun maradványnak értékeli Győrffy István (1925: 169) Bandinus leírását a moldvai sámánokról (Gegő 1987: 165, lásd az idézetet a hiedelmekről szóló fejezetben). A latin és román cuman, coman (= kun) szó alapján kun eredetre vall Comăneşti kisváros neve, amelyet azelőtt Kománfalvának hívtak. A Svédországban élő Lukács Katalin, marosvásárhelyi értelmiségi, sokáig lakott Comăneşti-en a Ceauşescu-diktatúra idején és találkozott még ott élő csángókkal (személyes közlés). IV. Béla vette fel a Kunország királya címet és névleg egészen az 1916-os utolsó koronázásig viselték a Rex Cumaniae et Hungariae címet a magyar királyok (Győrffy 1916: 479).

Megemlítendő még, hogy besenyő és úz elemek is olvadhattak a katolikus magyarságba. A besenyők jelentős részét képezték a 11–12. századi első nagy magyarországi betelepedéshullámnak, közel száz faluról vannak dokumentumaink. Az úz nép töredékeit is befogadják ezekben az időkben. „Egy egész sereg" besenyő szolgált II. István király zsoldos seregében, tatár nevű fejedelmükkel az élen. Később a keleti határvidéken telepeket

alkottak (pl. Árpáson) és Gyula nádor megerősítette szabadságukat. Saját comes-ük bíráskodott fölöttük, közvetlenül a nádor fennhatósága alá tartoztak, adóztak, katonáskodtak, Fejér megyében volt fő településcsoportjuk (Váczyt idézi Glatz 1989: 45). Meggyőző adatok hiányában ezekről a törökös népelemekről, mint a csángóság őseinek esetleges komponenseiről, hallgat az irodalom. Magam számos olyan csángóval találkoztam, akit K. Kovács László néprajzkutató a besenyő típusnak tart (pl. Terebesen vagy Külsőrekecsinben, Mesterke Gergely dudás személyében). Fentebb láttuk, hogy Gegő Elek (1987: 68) szerint Konstantin császár az akkoriban Moldvában lakó „paczinaczitákat” (besenyőket?) changaroknak nevezte.

Ami a katolikus németeket illeti, Zöld Péter jelentése tudósít elmagyarosodásukról (Domokos 1987). Georg Gross pap, aki Bandinus érsek idejében Moldvabányán és Kutnáron szolgált – nem kevés túlzással – még azt állítja 1650-ben, hogy a katolikusok nagyobb része („praecipua catholicorum pars”) német (Benda 1989. II: 469). A magyarsággal együtt fontos jelentőségük volt a moldvai városok kézművesiparában. Nem kell antropológiai és nyelvészeti szakértelem ahhoz, hogy a moldvai falvak humángenetikai és nyelvjárásbeli heterogenitását érzékeljük.

A csángómagyarok ősei az 1200-as évektől, a kunok megkeresztelésétől, írásosan dokumentálva jelen vannak Moldvában. Püspökségeket hoznak létre (Milkó, Moldvabánya, Szeret, Bakó). Fontos szerepet töltenek be a moldvai fejedelemségek államgépezetében és a városi életben is, erről a moldvai román nyelv számos ilyen jellegű magyar kölcsönszava tanúskodik (Mikecs 1941: 56–78). Az Árpád-házi királyok határvédelmi politikája telepíti őket a stratégiailag fontos átkelőhelyek mentére, elsősorban a Szamos és a Felső Tisza vidékéről (Lükő 1936, 2002; nagyon alapos és részletekbe menő összefoglalás, amely a nyugat–keleti spontán magyar expanziót, valamint a tudatos stratégiai telepítést bizonyítja; Mikecs 1941: 54–96). A határ akkoriban még nem volt élesen megrajzolva, a 13. század közepéig a confinia szóval jelölték, ami határvidéket, határmentét, végeket jelentett. Addig tartott az ország, ameddig a magyar király ellenőrzése alatt tudta tartani (ius regium). Ennek fontos eszköze volt a csángóság hadászatilag átgondolt kitelepítése. A magyar királyok egészen a Dnyeszterig tolták ki helyőrségeiket (Dnyeszterfejérvár, Kilia, Orhei stb.) és a Szeret nyugati partjáig magyar falvak hosszú sorát telepítették (Mikecs 1941: 90–96). Mátyás király arcul csapta a kalocsai érseket, mert nem vette be a törökkel kötött békébe Dnyeszterfejérvár helyreállítását (Iorgát és Timont idézi Mikecs 1941: 91).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

A magyar eredetű földrajzi nevek magas száma, amelyet a román is átvett, azt bizonyítja, hogy a magyarok sok területre első telepesként érkeztek (Rosetti 1904–1905, Auner 1908, Năstase 1934–1935, Lükő 1936, Mikecs 1941: 47–96). Dimitrie Cantemir (1973: 23–24) moldvai vajda is azt állítja, Nagy István előtt valamennyi környező hegy az erdélyiek kezén volt a „Moldvába ereszkedő vizek közötti részekkel". Ugyanő említi Cotnari remekbe épített kőtemplomait, a bákói katolikus püspökséget, és közli, hogy „A hegyaljai kerületekben szép számmal vannak magukat mind nemzetiség, mind pedig vallás tekintetében katolikusnak mondó alattvalók, akiket Nagy István hozott ide Mátyás, Magyarország királya fölött aratott győzelme után és adományozott főembereinek" (Cantemir 1973: 41–42). Egyúttal ez az első adat arra, hogy a moldvai magyarok nemzetiségüket katolikus vallásukkal azonosítják, amiről még szó lesz. Az országos Román Földrajzi Társaság által kiadott könyv csángómagyarokról ír, akik legrégibb időktől, a moldvai vajdaság megalapítása előtt már a Szeret völgyében laktak… (Domokos 1987: 119–124). A Kárpátok gerincén futó határok csak Mátyás király Nagy István vajdával kötött egyezsége után merevedtek meg. Idősebb csángók még emlékeznek rá, hogy a csángó ember, akárcsak a székely, megemelte a kalapját, ha a Száraz Szerethez ért, mert „ott volt a magyar határ". Kotyor Péter külsőrekecsini csángó gazda még mesélt erről nekem az 1990-es években többször is. Így mesélte 1997-ben: *Én hallottam az öregektől, beszélték…azt, hogy lesz ezután. A Száraz Szeretig a magyar határ. Mikor lesz, azt nem tudom… Száraz Szeret, tudja, ez a Szeret itt, Száraz Szeret másik, Birlad tere, valami, azt mondják Száraz Szeretnek* (StGy_MDV_0010, 1997).

Mesterke Gergely csángó dudás is többször említette, még 2002-ben is emlékezett rá (StGy_MDV-0061–62, 2000; StGy_MDV-0089–0090, 2001, StGy_MDV_107, 2002; StGy_MDV_0111, 2002; StGy_MDV_0144, 2003; StGy_MDV_0174, 2004) de már nem tudta, hogy hol volt a Száraz Szeret vagy „Aszu Szeret". Egyetlen utalás van a Száraz Szeret helyét illetően, miszerint „Erdélyben az ojtuzi szoroson átjőve az Ojtoztól mintegy 34, Galactól 7 mérföldre a tekucsi-galaci úton, Ivest s a konátyi erdő közt van egy futóhomokkal telehordott patak, hová bizonyos időszakokban a szél homoktorlaszt épít mikor nagy messzeségre, Besszarábia felé a homoktorlat mint egy sáncdomb látszik. A székely ember Galac felé jőve, ha ideér, kalapját leveszi, mert ő eddig tartja a székelyek határát…" (Czelder 1868: 87). A szakirodalomban több helyütt felmerül a Száraz vagy Holt

Szeret, mint határ (Czeldert, Munkácsit idézi Mikecs 1941: 95–96). Nem találtam már viszont nyomát a Jerney, Czelder és Győrffy által is említett vad Ungurului-nak vagy Magyarok révének, ami a régi galaci külváros helyére teszi a Székelyföld dél-moldvai határát „Álmos és Árpád a hunokkal Attila földjét visszaszerezni indult s Galacnál a Dunán átjött, honnan a kiszálló helyet mai napig Vád Ungurnak, vagy Magyarok révének nevezik.” (Győrffy 1923: 104–105).

A moldvai magyar (csángó, nem székely) telepek a Moldva és Beszterce felső és középső folyásáig terjedtek. Ezen területek lakossága jórészt magyar lehetett, mert a legnagyobb földrajzi egységek elnevezése magyar. A magyar helynevek alapján összefüggésben lehettek ezek a telepek a Szamos- és felső-Tisza-völgyi magyarsággal (Lükő 2002: 35–40). Jól kivehető, hogy a korai csángó telepek mind a legjobban művelhető területeken, a folyók torkolatainál jöttek létre, amit az elsődleges település jelének tekintenek a kutatók. A Tatros völgyének magyar toponímiája alapján úgy tűnik, hogy a Székelyföld néprajzi határa korábbi keletű, mint a politikai, s a moldvai székelység az Ojtoz, Tatros és Tázló folyók összefolyásáig a Tatros városa környéki sóvidékig elsődleges telepeket hozott létre. A politikai határ csak a 14. század folyamán alakult ki. A később Moldvába települt székely falvak már a kevésbé könnyen művelhető hegyes-dombos területekkel voltak kénytelenek beérni. A Románvásár környéki magyarság igen erőteljes és nagyszámú volt, sok falu rajzott ki belőle a déli székelység irányába. Fordított irányú kirajzás lényegesen kisebb volt. Az érintkező területeken vegyült egymással a két elem (Lükő 2002: 42–45).

A román nép jelenlétére utaló pápai bulláról (1234) már volt szó. Korábbi moldvai, havasalföldi és erdélyi jelenlétükről eltérőek a vélemények. Toponímiai kutatások szerint a Déli Kárpátok havasalföldi lejtőin, a bánsági hegyek és a Szerbia és Bulgária közti hegyek közelében, a transzhumáló pásztorkodásra alkalmas vidékeken alakulhatott ki a román etnikum. Erdélyben a Fogaras és Hátszeg vidékén talán már a 9. századtól jelen lehettek, de csakis itt találhatók román eredetű helynevek. Csak a tatárjárás után elevenedik meg a román bevándorlás, legalábbis ekkorról vannak írásos dokumentumok a jelenlétükről. A legjobban elpusztított Mezőségre, Biharba, a Nagy-Szamos és a Maros közötti részekre telepedtek (Makkait idézi Glatz 1989: 46–51).

A csángók eredetét megvilágosító adatok száma egyre szaporodik a későközépkorban. Moldva és Havasalföld területe az Anjou korban is magyar

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

királyhoz tartozik. Róbert Károly hűbéreseként jön létre Ungaro-Valachia néven a Havasalföldi Vajdaság, majd Nagy Lajos alatt Karabogdánia, azaz a Moldvai Fejedelemség a 14. század közepén. A 13. század végén és 14. század elején Tokomér fogarasi vajda fia Baszarab Ungrovalachia ura. Kun származásuk megintcsak adalék a kunok késői jelenlétére. Baszarab szavát szegve rátámad Károly Róbert hadaira, miután előzőleg békét kötöttek, és megveri. Ezáltal is kerülhettek magyar foglyok Ungrovalachiába. Nagy Lajos utasítására Lackfi Endre kiűzi a tatárokat Kunországból (1343) és ott telepek sorát hozza létre. A király a tatárok elleni védelemre csapatokat küld Moldvába és 1352 körül vajdává nevezi ki Dragost. Bogdán máramarosi vajda később népével Moldvába vonul és 1359-ben vajdának kiáltja ki magát. A Moldvai Vajdaság vagy Kara Bogdánia Nagy Lajos hűbérese, pénzén az Anjou liliom, de hamarosan megkezdődnek az önállósodási törekvések. Ugyancsak Nagy Lajos fennhatósága alatt ölt testet a Havasalföldi Vajdaság a 14. század közepe táján.

A két román fejedelemség kialakulásával a román nép többségivé válik Moldvában. Megváltozik ezzel a csángók helyzete, de általában tolerancia jellemezte ezt a kort. Érthető, hiszen – mint láttuk – Moldva és Havasalföld fejedelmei ekkor a magyar királyság hűbéresei voltak. Többnek közülük katolikus magyar felesége volt és a magyarok jelen voltak a fejedelmi udvarokban. Meglehetősen laza hűbéri viszonyt élveznek a román fejedelmek és hűségük ingadozó. Nagy Lajos négyszer kényszerül büntető hadjáratot indítani Moldva és háromszor Havasalföld ellen.

Újabb püspökségek jönnek létre Moldvában és a Szörénységben: Szörénytornya 1246, Szeret 1371, Moldvabánya 1410 körül, egészen 1523-ig, Argyas 1381, Tatros 1518, Bákó 1531, majd 1597; katolikus kolostorok épülnek: Târgovişte: magyar ferencesek az 1300-as évek elején, Hoszszúmező: ferencesek, Szeret: domonkosok, 1377, Bákó: ferencesek 1531–1572-ig (Domokos 1987: 56, Benda 1989: 117). Nagy Lajos korában a két hűbéres vajdaságban négy katolikus püspökség működik. Laczkó vajda maga is felveszi a katolikus vallást. Alexandru havasalföldi vajda felesége, Dobokai Klára és Jó Sándor moldvai vajda felesége az erdélyi vajda lánya, Losonczi Margit, a katolikus élet nagy patrónusai. Úgy tűnik, hogy a középkorvégi magyarok és szászok száma jelentős civilizációs hatással van a kialakuló moldvai fejedelemség állami életének formálódásában.

A moldvai román nyelv számos magyar kölcsönszava (pl. város, határ, bíró, nemes, lásd Mikecs 1941: 56–78) tanúskodik róla, hogy a moldvai

magyarok fontos szerepet töltöttek be a moldvai fejedelemségek államgépezetében és a városi életben is. A városok (pl. Szucsáva, Moldvabánya, Németvásár, Karácsonykő, Bákó, Huszt, Aknavásár, Egyedhalma, Jászvásár, Tatros) alapítói és lakói magyarok és németek voltak, egészen a 16–17. századig ők tették ki a lakosság többségét. Számos magyar nevet találunk a vajdák udvartartásában is.

Mátyás király azt írja a Moldvára szemet vető lengyel királynak: „Moldva a miénk. Ezt bizonyítja elődeink legrégibb és folytonos birtoklása” (Domokos 1979: 51, 1987: 56).

Mohács után megtörik a Magyar Királyság ereje. A moldvai magyarok egyre inkább magukra hagyatva élik életüket. Intézményrendszerük magyarországi háttere megszűnik. Vezető rétegük lassan lemorzsolódik, a városlakó magyarokkal együtt beolvad a románságba. Megszűnik a magyarság társadalomformáló ereje, a bizánci-balkáni és török hatás irányítja Moldva életét. Hajdan a moldvai magyarok közül sokan földbirtokos alá nem tartozó, a földet egymás között elosztó részesek (románul răzeş), azaz kiváltságos szabadparasztok voltak, mert a vajdák kiváltságokkal csalogatták a telepeseket a lakatlan területekre és szabad paraszti falvakba (szloboziákba) telepítették le őket. Most azonban sokuk fokozatosan jobbágysorba csúszott le. (Petrást idézi Domokos 1987: 112, 1979: 1331–1332, Jerneyt idézi Mikecs 1941: 160–161 és Domokos 1987: 115, Lükő 1936, 2002: 18). Petrás Ferenc forrófalvi kántor 1818 májusából való írását közli Petrás Incze János, amelyben „A moldovai klései magyar ősi földbirtokról, mellyet még mai napig szabadon bírnak, az itt alább megnevezendő tőkéktől vérszerint származó, Moldvában lakó csángó magyarok”, úgynevezett „Reszszesek” vagy „Részesek” névsorát közli a tudós deák. „Az egész pedig csupán az 1818ikban élő 70, 80 évesek szájszerinti hagyományából vagyon merítve, minthogy ajándéki oklevél, melly még negyven évek előtt a pergamennal együtt megvolt; szerb nyelven írva, mit az említett kántor maga olvasott, és erősítve volt az akkori vajda pecsétével és a többi divánbeli tanácsosokéval...” (Domokos 1979: 1382–1383). Szintén ő ír a Kotnár melletti Jozepest falu és a berlódiak magyarul már nem tudó, de magyarságukra emlékező részeseiről és említ klézsei, kalagori, marginéni részeseket is. Rámutat, hogy az ortodox „rezesek” jelentős része elrománosodott magyar lehet (Domokos 1979: 1330–1331). Mesterke Gergely csángó dudás még 2003-ban is említi a „rezes” szót (StGy_DAT_0007, 1997; StGy_MDV_0011; 1997), az „urakra” értvén. Egy másik csángó dudás,

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Csobotár András szomszéd falujának neve Vizantea Răzăşească szintén a részes szó román átvételét (răzeş) őrzi (StGy_MDV_0228-0231).

A nem székely eredetű moldvai magyarságot évszázadokon át tovább duzzasztották a politikai és vallási üldöztetések menekülthullámai (Domokos 1987: 9–138, Mikecs 1941: 96–154). Az angol Wiclif János tanait továbbvivő cseh husziták felkelnek Husz János máglyahalálának hírére, megverik Zsigmond seregét és tanaik futótűzként terjednek a Felvidéken, Szerémségben és Erdélyben. Különösen a magyar jobbágyok, szász polgárok és a székely kisnemesség körében, mivel az egyenlőséget hirdették. Erdélyben akkor volt megbomlóban a korábbi viszonylagos társadalmi egyensúly, ez különösen érzékennyé tette a tömegeket. Ez volt az oka a Budai Nagy Antal-féle parasztfelkelésnek is. Jacob de Marchia ferencrendi pápai nuncius az inkvizíció eszközeivel kiirtja a tanokat a Felvidékről és a Szerémségből, de vezetőik, Ujlaky Bálint és Pécsy Tamás Moldvába menekül. Ott készítik el az első magyar bibliafordítást, amely Erdélybe is eljut. Marchia Moldvába készül a huszitizmus kiirtására, de Lépes György püspök hívására (Horváth 2000: 13) Erdélybe megy, mert ott már szinte teljesen győz a huszitizmus. Marchia elégedetten jelenti, hogy 25 000 embert térített vissza a „Magyarok, Székelyek és Erdélyiek országában" (Horváth 2000: 13). A Zsigmond, majd Mátyás király által Pozsony és Sopron környékéről, valamint Szlavóniából kiűzött husziták Moldvában telepednek le, létrehozzák Husz városát (Huşi), Csöbörcsököt, Szent Antal és Szent Pál falvakat. Mint láttuk, felmerül annak lehetősége, hogy a közelmúltban még használt moldvai kettős sípszárú duda (síp) e huszita menekültek által kerülhetett a csángókhoz. Írásos dokumentumok szerint (1431 és 1436) jelentős számban vannak jelen husziták Moldvában, többek között Bákóban (Horváth 2000: 12–13). Tatros és Román városokban Thabuk Mihály szegedi ferences több mint kétezer huszitát térít vissza az 1570-es években. Laktak husziták Bákóban is. Huszita maradványok egészen az 1620-as évekig jelen vannak. Baguslavicz dalmát minorita jelentéséből tudjuk, hogy Husz városában husziták laktak, akiket, 80 családot, ő térített vissza, de „még most is vágynak a két színben való áldozásra." (Domokos 1979: 72) Akkor azonban végleg visszatérítik őket (Domokos 1987: 57). A huszitizmus jelentőségét a csángók történelmében hol túlértékelték (Karácsonyi például kizárólag őket tartotta a csángók őseinek), hol elhanyagolják. Nagy jelentősége alighanem abban állt, hogy sok helyen évtizedekre bevezette a magyar nyelvű liturgia és imádkozás gyakorlatát, ami

vélhetően a deákok későbbi magyar nyelvű hitéleti tevékenységének őse lehetett. (Bár a katolikus egyház is gyakorolta az anyanyalven való éneklést már azelőtt több száz évvel). A huszitizmus nagy mértékben megkönnyítette a reformáció terjedését, de Moldvában jobban sikerült visszaszorítani a huszita tanokat mint Erdélyben.

A török és tatár támadások egyre jobban kezdik pusztítani Moldvát és a Magyar Királyság összeomlásával (1541) végleg elapad a csángóság magyar papokkal való támogatása. A reformáció erdélyi előretörése után már végképpen nem tudja az Erdélyi Fejedelemség magyar papokkal ellátni a moldvaiakat. A csíksomlyói ferences rendiek nem látják el tovább a moldvai hívek lelki gondozását.

A reformáció megérinti Moldvát, egyes fejedelmek, pl. Despot vajda (1561–1563) szorgalmazza is a katolicizmus gyengítése érdekében. Számos helyen megveti a lábát, pl. Jászvásárhelyen, Kotnáron, Csöbörcsökön (Domokos 1987: 56, 60, 69), de Sánta Péter vajda (Petru Şchiopul 1574–1579, 1582–1591) az ellenreformációt támogatja (Horváth 2000: 21). Ennek fő eszköze, a Jézus Társaság fokozatosan visszaszorítja a reformátusokat. Egy ideig együtt él a katolikus és lutheránus hit, még az is előfordul (Târgovişte, Hosszúmező és Râmnic 1580-ban), hogy a katolikus hívek pap hiányában lutheránus papot kényszerítenek katolikus misét tartani (Horváth 2000: 17). Később is megjelennek kisebb református kolóniák, pl. Százkúton (Domokos 1979: 1345) és Vizántán, sőt a lelkes református missziós, Czelder János szászkúti bázissal térítést tervez (Mikecs 1941: 238–241), de a katolikus többség csakhamar beolvasztja őket.[41]

A 16. században már gyakoribbá válik, hogy egy-egy moldvai vajda vagy főúr zaklatja, sőt az ortodox vallás felvételére kényszeríti a moldvai katolikusokat, például VI. István (Ştefăniţă Rareş) és Alexandru Moldoveanul (Horváth 2000: 14–15).

Az 1600-as években sorozatos tatár és török dúlások, járványok és éhínség alaposan megtizedelték a moldvai magyarság sorait. Tragikus olvasni a ferences misszionáriusok jelentéseit az 1680–1690-es évekből.

---

[41] Olyan sikeres a csángóság megerősítése katolikus hitében, hogy a mai napig hatásos fegyver az erdélyi reformáció veszélyével való fenyegetőzés. Jáki Sándor Teodóz említi (2004: 208): „...még 1995 húsvét vasárnapján is azzal ijesztgette a klézseieket papjuk, hogy jönnek a kálvinista »erdeliek« és elveszik tőlük a nagy áldozattal felépített új templomukat... pedig akkor csak az RMDSZ akart zászlót bontani a moldvai csángómagyarok között...”

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Falvak sorának lakossága bújdosik az erdőkben a tatár pusztítások miatt, szinte minden város (Moldvabánya, Szucsáva, Kotnár stb.) leégetve, elnéptelenedve (Horváth 2005: 92–98).

A pápa 1622-ben missziós területnek nyilvánítja Moldvát és a Propaganda Fide hatáskörébe utalja. A következő évszázadokra az egymással vetélkedő lengyel és olasz papok viszálykodása nyomja rá a bélyegét. Hiába fordulnak a csángók számtalan, megható kéréssel az egyházi feljebbvalókhoz nyelvüket értő és nyájával törődő papokért (Domokos 1931, 1987, Mikecs 1941). Ettől kezdve a magyar papok hiánya végigkíséri a moldvai magyarok történelmét. Számtalan írásos bizonyíték szól erről, részben a lakosság egyházi felsőbbségekhez írt levelei, részben az irántuk felelősséget érzők jelentései. Még a Propaganda Fide korszakot közvetlen megelőző időkben (1585–1587) írja Giulio Mancinelli jezsuita, hogy a korábban jelentős jászvásári katolikus közösség fogyatkozik, hódít a lutheranizmus és ortodoxia, mert nincsenek magyarul és németül tudó papjaik (Benda 1989 I: 75–77). Ugyancsak németül és magyarul tudó jezsuiták küldését szorgalmazza Bartolomeo Bruti, a moldvai vajda főkamarása 1587–1588-ban (Benda 1989 I: 77–82). Parčević érsek a pápai nunciust kéri, hogy csíki magyar ferenceseket hozzanak Moldvába, mert az egész katolikus népesség magyar (Benda 1989 II: 653). Kálnoki Sámuel erdélyi kancellár jelenti, hogy a magyarok közül szakadárokká lesznek, mert nem értik az olasz papok prédikációit és gyóntatását (Benda 1989 II: 749).

Ettől az időszaktól kezdve rendszeres tudósításaink vannak a moldvai katolikusok életéről, létszámáról a misszionáriusok levelezése által. A legfontosabbak Bandinus érsek, Diodát pápai vikárius és Parčević érsek beszámolói.[42]

---

[42] Marcus Bandinus (Bandulović) obszerváns franciskánus szerzetes jelentése a de Propaganda Fidének Moldváról, az úgynevezett Codex Bandinus. Először Gegő Elek említi 1838-ban: „scopiai P. Bandin martianopoli érsek s hajdani püspökhelyettesnek Erdélyben a kolozsvári, Magyarországban a gyöngyösi Ferenczi atyák könyvtárában található, tárgyomat érdeklő kézirata van." Gegő könyvére akkor ingerülten reagál a román tudományos élet. V. A. Urechia azonban a Román Akadémia 1894-i díszülésén már elragadtatással nyilatkozik Bandinus jelentésről, amelynek egy harmadik példányát Erascu Constantin találta meg Rómában egy antikváriusnál (Domokos 1987: 73). Később Veress Endre tart róla előadást a Román Akadémián 1926-ban. Ő Bandinus 33 levelét találta meg a Hitterjesztés Szent Kongregációjának római könyvtárában.

A bosnyák származású Bandinus Szkopjében született, Krassóban, Belgrádban, Rómában, Karánsebesen szolgál, utóbbiban megtanul románul. Amikor Havasalföldet és

Általában jellemző már a 16. század második felétől, hogy 1) nagyon sok faluba még évente sem jut el pap, 2) ahol olasz papok vannak, azokkal a nép elégedetlen. Bandinus érsek 1637-ben a galaci, tatrosvidéki, jászvásári magyarok magyar papokért való könyörgését említi és ennek jegyében ír Romának. „a katolikus nép seregestől kezdett hozzánk jönni, kérve, hogy nyelvükön beszélő papról gonsodkodjam…” – írja Bandinus (Domokos 1987: 81). A galaciak „esdekelve kérték az ő nyelvüket értő papot.” (Domokos 1987: 80). A tatrosiak szókimondóak: „Ne tekergő barátot, hanem nyelvükön beszélő papot” kérnek Bandinustól (Domokos 1987: 80). Petrás Incze János így foglalja össze 1944-ben a Magyar Tudományos Akadémiának könyörgéseiket: „Ők nyelvük s nemzettyükhez ragaszkodásukat a mult év századbanis, jelenben is tehettségük szerint megmutatták folyamodván az Erdélyi Püspökhez; de buzgalmukért a külhonból

Moldvát VIII. Orbán pápa különválasztja a Szófiai Érsekségtől és külön diocézis rangra emeli, a marcianopolisi érsekséghez csatolván, az illírt és románt egyaránt beszélő Bandinust teszi meg Moldva lelki vezetőjévé, 1643. december 16-án. Püspökké szentelik 1644. augusztus 12-én. A moldvai fejedelem Vasile Lupu lengyel titkára, Kutnarszky azonban pápai ajónlólevelet hiányolván akadályozza munkája elkezdésében. Szimbolikus mozzanat, hiszen a titkár Zamoyski lengyel püspök embere, márpedig a lengyel jezsuiták és a Propagande Fide ferences barátai között évszázadokon keresztül ádáz vetélkedés folyt. Ez az 1650-es években érte el a csúcsát (Benda 1989 II: 495). Ennek árát a moldvai csángó katolikusok fizették meg keservesen. A titkár vádaskodása lehet az oka Bandinus számos meghurcoltatásának: kikergetik a vajda palotájából, eltiltják minden papi tevékenységtől, kiutasítják az országból. Végre 1645. július 25-én megérkezik a pápai levél, aminek köszöszönhetően immár gyakorolhatja hivatását. A molvai konventuális ferencesekkel szemben sikerül megegyeznie, jó viszonyt kialakítania a jezsuitákkal. Kiváló segítőtársa a székelymagyar Beke György, aki magyarul prédikál és Jászvásárt iskolát hoz létre (!). Először 1646. október 19. és 1647. január 20. között járja végig Moldva katolikus közösségeit. 1648. március 23-án készül el nagyszabású jelentésével. Páratlan értékű dokumentuma ez a moldvai katolikusok és ortodoxok életének, néprajzának. Negyvenegy katolikus helységnevet és 1020 családnevet sorol fel, ami ugyan távolról sem ad teljes képet, de hatalmas értéket jelent a kutatás számára. A moldvai papok fondorlatai elhitetik vele, hogy hű barátja, Beke Pál (akit az olasz papok fejszével kergetnek ki a templomból, mert a nép könyörgésére magyarul óhajt prédikálni) állására tör. A megkeseredett püspöknek újra a jezsuita misszió ellenségeskedéseivel kell küzdenie. 1650. feburár 17-én távozik a földi világból. Életét és jelentését Domokos Pál Péter summázza Veress Endre nyomán (Domokos 1987: 77–82). Ő adja a jelentés teljes magyar nyelvű fordítását is (Domokos 1987: 334–479). Tömör és velős életrajzot közöl Benda Kálmán (1989 II: 780). Bandinus leveleinek és jelentésének eredeti teljes latin nyelvű szövege, valamint ezek jó és megbízható magyar nyelvű tartalmi kivonatai megtalálhatók a *Moldvai csángó-magyar okmánytárban* (Benda 1989 I: 280–454).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

semmi segedelem kevés részvét, itthon pedig csak verés, lén a vigasztalás" (Domokos 1979: 1431).[43]

---

[43] A magyarul tudó papok hiánya végigkíséri a csángóság történelmét (Mikecs 1941: 198–218) egészen napjainkig. Se szeri se száma panaszkodó és könyörgő leveleiknek, amelyet a pápához, érsekekhez, püspökökhöz küldenek magyar papért napjainkig. Hely hiányában csak háromból idézek néhány sort. Az első a szabófalvi magyarok a Propaganda Fidének írt magyar nyelvű levele 1671. október 1-i keltezéssel (Domokos 1987: 85–86, Benda 1989 I: 668).

"Mü szabófalvi keresztyének az öt faluval edgüt alázatosan és töredelmesen szűből akarók Nagyságotoknk és Szentségteknek nyomorúságos életünköt jelenteni. Münekünk az mü életünk hasonló az oktalan barmokhoz, kik soha az Istent dícsérni nem tudják, hanem csak az oktalanságban élnek. Azért könyörgűng alázatosan Nagyságtoknak és Szentségteknek és az Szent Gyülekezetnek, hogy az mely misszionárius barátokot Szentségtek és az Szent Gyülekezet ide küldöt, azok erőhatalommal akarnak rajtunk lakni, nem úgy viselik magokat, az mint az regula kévánná, hanem részegesek, asszonember után járók, azokkal conversálkodnak, rút fertelmes életöt viselnek, mely minden embernek, de münekünk magyaroknak leginkább nagy botránkozásunkra vagyon: nem vehetünk tőllök semmi lelkünk idvösségire való gyümölcsöt, úgy akarnák, hogy erővel lakjanak rajtunk. Az elmúlt esztendőben tartottunk egy jámbor papot, hirünk nélkül P. Vitus cum Joanne Baptista ráment az parochiális házra, az papot megfogták, vasban verték s vitték Lublimba, az mellyet most is ott tartanak fogságban, ennek semmi vétke nem lévén, hanem csak az jámborságáért....Alázatosan könyörgünk annakokáért az szent gyülekezetnek és Nagyságtoknak, tekéntsen Nagyságtok és Christus Jézus szent halálának érdemeire, s viseljen istenesen gondot az mü szegény bünös lelkünkre, hogy mü is idvözülhessünk, mert inkább megcselekedjük, hogy az oláhok szkizmájára állunk és az ő püspöküktől halgatunk, mert nem lelkipásztorok, hanem lélekvesztők és kárhoztatók, hogysem mint soha őköt acceptáljuk. ...

Datum in Szabo Falua, die 1. Octobris 1671

Szentségteknek és Nagyságtoknak alázatos szegény fiai, az Szabó Falva megyebeli kersztények egyenlő szüből jó választ várunk. Mü szabófalviak az töb öt falukval."

Domokos Pál Péter közli a gorzafalviak megható levelét, amit 1860-ban írtak magyarország hercegprímásának (1987: 180–181): „Mi 600-an gazdák Ojtozhatárszél mellékiek, moldvai részen összegyűlvén, tanácskozván, magunkban nagy sérelmünkről, kik már 500 esztendeje mint magyar lakosok és római katolikusok igazi hitben eddigelé megmaradtunk...ezt csak szegény magyar papjainknak köszönhetjük...Óh hányan és hányan sírva, jó lelki szegények mondják: oh Isten, adj moldvai szegény magyarnak magyar papot, oláhnak oláh papot." Majd kérve kérik, hogy a hercegprímás ne engedje elmozdítani tőlük a kilenc nyelven tudó „dícséretes" Kozma magyar papot.

Még a legádázabb diktatúra idején is, 1982-ben ezer csángó vállalta a veszélyt és folyamodott levélben II. János Pál pápához:

„Szentséges Atyánk!

Mi szegény Kákavai és Nagy Pataki és más falvak és magyarok, a mi nyelvünkön csángó magyarok újra össze gyültünk s nagy-nagy szegénységünkből sokat tanácskoztunk, mert a mióta az idegen papok tőlünk el fogytak és itten való tanult papok marattak, hát azután nagy keserűségben vagyunk oly formálag, hogy az magyar anyai Nyelvet el akarják mindenképpen tiltani, mert az szentmise előtt való imádságokat oláhul végezi az kántor, a énekeket hasonló képpen és az ifiak a meddig az oláh nyelven nem tudnak imádkozni, hát

A 16. századtól egészen az 1900-as évek első feléig jellegzetes, hogy a falvakban a deákok tartanak imádkozást, éneklést, végzik a legelemibb liturgikus tevékenységet, temetnek, keresztelnek, magyarul énekelnek és imádkoznak népükkel.

Bandinus említi, hogy „Szaloncán diák van, aki az ünnepeket és bőjtöket kihirdeti s ünnepnapokon magyar énekeket zeng a népnek...” (Mikecs 1941: 199). Gegő Elek szerint vannak csángók, akik „...anyanyelven éneklő és olvasó diákjokat a’ papnál, püspöknél sőt a’ bíbornokok’ gyülekezeténél is többre becsülik” (Gegő 1987: 165). Nagyban a deákoknak köszönhető, hogy a magyar nyelv mégis tovább élt a csángóság vallási életében egészen a közelmúltig. Táncos Vilmos néprajzkutató (1995: 22) írja róluk: „Moldvában a századokon át tartó krónikus paphiány miatt a szabadon művelt népi liturgiának sajátos formái alakultak ki. A vallási önellátásra kényszerült nép körében megerősödött a licentiátus intézménye, a hívek lelkigondozását ún. deákok (»félpapok«, szárazpapok, parasztkántorok) látták el a nép anyanyelvén.” Erdélyi Zsuzsanna, az archaikus népi imádsággyűjtés elindítója és vezéralakja így ír róluk (idézi Harangozó 1998: 11): „Számomra ők a pap nélküli török világ licentiátusainak utódjaként jelennek meg, akiknek késői társaikkal, a mi szentembereinkkel, remetéinkkel, száraz vagy félpapjainkkal még jómagam is találkoztam. Főleg az alföldi tanyavilág szétszórt településein volt hitéleti szerepük ezeknek a tudós-könyves embereknek, akik vasárnaponként meg-megjelentek és »tartották a tiszteletet«. A mi, papi feladatokat is vállaló moldvai deákjaink biztosították a szertartások anyanyelvi végzését, a magyar nyelvű énekek, imádságok jelenlétét. A nép, éppen önkifejezési lehetőségei biztosítására, erősen kötődik hozzájuk. Maga választja ki személyüket és vállalja eltartásukat. Tudatosítanunk kell, hogy mit köszönhet a magyar néprajztudomány s szövegfolklór az ő hűségüknek és elkötelezettségüknek, mely gyakran apáról fiúra örökített helytállásban is megnyilatkozott. Az erőltetett

---

házasságra nem léphetnek, különösen más öregeink vagy fiatal asszonyaink a kik oláhul nem értenek, el mennek, hogy a gyónást el végezzék, azok mind el vannak az gyóntató széktől üldözve ....az előtt elmentünk többen hozzájok és kértük, hogy haggya meg a mi anya nyelvünkött és az volt a felelet, hogy bé jelent a miniszterségre, hogy mű az magyar nyelvet nem akarjuk el hagyni. Immár rég óta hogy ilyen pásztor alatt bolyong a nyáj, nincs a ki meghallgassa szükségünköt, panaszunkot...” A körülbelül ezer aláíró ezután kéri, hogy az erdélyi egyházmegyéhez csatolják őket, vagy onnan küldjenek hozzájuk magyar papokat.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

asszimilációval a csángók »deák«-jai napjainkra lassan elvesztik nyelv- és értékőrző szerepüket, s úgy tűnnek el a népi hitéletből, ahogy a moldvai magyarság anyanyelvű kultúrájának öröksége fakul és mállik szét."

Harangozó Imre (2001: 199) idéz egy északi csángó asszonyt, aki így mesél Jancsó Lajos teckányi deákról: „Mikor leánka vultam, iénekelt a véndzsák (véndiák) a miszébe sz a temetűbe isz magyarul. Elmentem a szkólába ién nem tudok vala oláhul, ién úgy nűttem fel magyarond!"

A csángók magyar kulturális fejlődéstől többé-kevésbé elszigetelten élik életüket már a 15. század végétől. Értelmiségük nem alakul ki. Kultúrájukra frissítőleg hat az évszázadokon át tartó székely kivándorlás, amelynek okai az erdélyi fejedelmek székelyellenes támadásai, a földesurak általi elnyomás, a szegénység és túlszaporodás (Mikecs 1941: 110–154). Hiába tiltják rendeletek a székelység Moldvába szökdösését, falvak sora jön létre, elsősorban a Tatros és Tázló mentén, de másutt is. A madéfalvi veszedelem (1764) menekültjeinek egy része is Moldvában ragad, nem követvén a Bukovinába költöztetett székelységet (Sebestyén 1972: 14–15). A kurucok közül is sokan menekülnek Moldvába, de az 1848-as szabadságharc menekültjeiből is kerülnek oda (Mikecs 1941: 104–110). Az utóbbiak leszármazottjai lakják Kápota falut (Domokos 1978: 1502). Lükő Gábor (2002: 153) balázsfalvi és kickófalvi családokat említ, akik ősei 1849 körül menekültek Moldvába. Mindezek ellenére elszigeteltségük folyamatos, a nyelvújítás, felvilágosodás, reformkor gyakorlatilag nem érinti meg őket.

Az elszigeteltség megkönnyítette a 19. század elejétől felerősödő román nacionalizmus asszimilációs tevékenységét. Sok falu elveszítette a nyelvét és már csak a katolikus vallás és a nevek mutatják származásukat. Nagyon sok magyar nyelvű faluban is általános, hogy a gyermekek románul beszélnek, hiszen az iskolában és a templomban a mai napig is rájuk ripakodnak, ha magyarul szólalnak meg.[44]

---

[44] Már az 1800-as évek legelején megjelenik az a tendencia, hogy csángó falvakban a románt erőltetik a templomban. Brocani prefektus 1804. június 15-én elrendeli, hogy Kalagorban, Bákóban Prezesten és Barátban románul imádkozzanak és végezzék a hitoktatást (Domokos 1987: 107). Petrás Incze János bölcsen és elfogulatlanul hívja föl a figyelmet (Domokos 1979: 1386) arra, hogy „az actio reactiot szül" és a románok elmagyarosítására hozott döntések fel fogják erősíteni a máris érezhető tendenciát a csángók elrománosítására „…ha valósulni fog az oláhságra nézve az mi az erdélyi ország gyűlésén terveztetett és Magyarországban is kötelezni fogják a' Magyar nyelv megtanulására a' római nemzetet (mint itten mondani szeretik, ha nem elég helyesen is) alkalmasint velünk is az történhet Moldovában, hiszen máris az anyakönyveket oláh nyelven kéntelenitetünk le

írni és bé adni a’ hatóságnak. Minden folyamodás a hatóságoknál oláh nyelven fogadtatik el, a’ mi ezelőtt is így volt, de most a’ nemzetiség szelleme ittis éledezni kezdvén, az egész hatalom pedig az oláhságnál lévén, minthogy itt a’ Magyaroknak most leg alább semmi kiváltságos jogaik nincsenek nem fog nekik anyiban kerülni a’ magyarokat el oláhosítani, kik közül már többen nem értik nyelvököt, mint az oláhokat Erdélyben, Bánátban és Magyar országban meg magyarosítani…”

Megrázó levélben tudósít Petrás Incze János 1845-ben a riasztó mértékben felgyorsult és eszközeiben nem válogató moldvai románosító politikáról. Sorra veszi a falvakat ért megalázó atrocitásokat, ír elkergetett magyar papról, a magyar nyelvű liturgia, sőt éneklés betiltásáról. Rámutat, hogy a legnépesebb Románvásár környéki falvait vette mindenek előtt célba a központilag irányított asszimilációs kampány (Domokos 1979: 1430). Ennek eredménye az, hogy mára ez a csoport az elrománosodás utolsó stádiumában van, sok falu teljesen elvesztette magyar nyelvét. Egy másik 1845-as levél arról számol be, hogy Úrnapján Bákó utcáin útonállóknak bélyegzett csángókat – a katolikus hívek ünneplő tömegei láttára és megfélemlítésére – véresre korbácsolt a hóhér. Többen bele is pusztultak.

Már 1880-ban egészen nyíltan meghirdette egy román újságíró a csángókérdés „végleges megoldását”: „románosítsd el ezeket a csángókat; szabadítsd meg őket attól a csúnya elnevezéstől, amit önmaguk sem akarnak viselni, és így örök hálánkban fogsz részesülni. E cél érdekében a következő intézkedéseket kell foganatosítani: minden magyar helységben, még a legeldugottabb völgyben is iskolát kell létesíteni; a gyermekeket végrehajtó segítségével iskolába kell vitetni télen és nyáron, különösen a lányokat, akikből majd anyák lesznek, és gyermekeiket románul fogják tanítani; másodsorban pedig templomaikba erdélyi román közösségekből származó papokat kell hozni, akik románul prédikáljanak és olvassanak fel nekik. Amikor a pap áldását majd románul adja rájuk, amikor a kántortanító románul énekel nekik, s amikor az anyák gyerekeiket románul fogják ringatni, célunkat csak akkor fogjuk elérni” (Vincze 2002: 55).

A magyar vezetékneveket erőszakkal román fonetikával írták át (pl. Róka – Roca, László – Laslau, Bece – Beta), románra fordították (pl. Kerekes – Rotaru, Veress – Rosu, Bordás – Spătaru) vagy egészen új, román névvel helyettesítették (Vincze 2002: 56, Harangozó 2001: 17–18). Ugyanazt a három megoldást használták tehát, mint a magyar falunevek átírásánál: Klézséből Cleja lett (fonetikus átírás), Nagypatakból Valea Mare (fordítás), de Trunkból Galbeni vagy Bogdánfalvából Valea Seacă, amelyeknek már semmi köze az eredeti névhez.

Már eddig is kiderült, hogy a moldvai csángók hitélete sok szempontból a középkori és kora újkori Európa vallásosságát tükrözi. Mély hitük átszövi egész életüket. Harangozó Imre (2001:154) rámutat, hogy náluk „a szakrális szféra és a mindennapok világa egymástól elválaszthatatlanul, együtt létezett”. Ihletett szavakkal ecseteli ezt Tánczos Vilmos (1995a: 20–21): „Magányos öregek rosszul fűtött paraszthízban álmatlan, téli éjszakákon hosszú órákon át mormolják ezeket az imafüzéreket, s a sorjázó fényjelképeket ismételgetve várják a hajnali pirkadást, melyben Mária elnyugszik, s mely elhozza a fény-Krisztus győzelmét a sötétség félelmetes, ártó erői fölött. A védekező-hárító funkcióban mondott imák mormolása elűzi félelmüket, feloldja magányukat, az egyedüllét nyomasztó érzetét. Ablakukban a Boldogasszony virraszt, az ajtóban ott áll Jézus Krisztus, s a ház négy szögletén, ahová a sötétség démonai szoktak meghúzódni, négy angyal őriz kakasszólástól piros hajnal hasadtáig. Az imamondás közben titokzatos erővel telik meg az egyébként

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

1884-ben megszűnik a Misszió és létrejön a Jászvásári Római Katolikus püspökség. Camilli püspök 1889-ben pásztorlevélben adja ki: „Megparancsoljuk, hogy a plébániák templomaiban a pápai enciklikában előírt imádságok semmi más nyelven nem mondhatók, mint románul." (Domokos 1979: 94). Ugyanő dörgedelmes hangon oktatja ki a lujzikalagori magyarokat, amiért anyanyelvük templomi használatára mernek engedélyt kérni (Domokos 1979: 94–95). A kántorok (deákok) még itt-ott éneklik a néppel a magyar templomi énekeket, de ezt is fokozatosan elapasztja az egyházi hatalom. Magam 1975-ben még találkoztam magyar énekeket tudó deákkal Külsőrekecsinben (StGy_Kz_0009, 1975). Neki is meggyűlt korábban a baja a hatóságokkal, ezért csak nagy titokban mert magyarul énekelni. A kommunizmus idejében már csak egy-egy bátor pap meri vállalni a magyarul prédikálás vagy gyóntatás kockázatát. A legendás Györgyina pátert azért börtönözték be, mert Lészpeden a nép kérésére

---

végzetes, reménytelenül kiürült világ. Az idősebb nemzedék ma is hosszú időn át képes imádkozni, s az imaszövegek füzérszerű mondása arról tanúskodik, hogy ezek az emberek állandón imában élnek".

A román nacionalizmus ennek megfelelően a vallási életükbe való beavatkozást tekintette asszimilálásuk leghatásosabb fegyverének. A csángóság ragaszkodását hitéhez és papjaikhoz még a kommunista rendszer milicistái és pártemberei is kihasználták. Előfordult, hogy a papot kérték meg, hogy a templomban szólítsa föl a híveket a párt által megkövetelt tevékenységek elvégzésére. A magyar nyelv teljes betiltása az egyházi liturgia területén, a magyar nyelvű énekek teljes száműzése és a deákok gyakorlatának fokozatos elsorvasztása (és mára teljes megsemmisítése) valóban elképesztő sikerrel járt. Már Domokos Pál Péter is tapasztalta a deákok üldözését. Leírja, hogy Romilla Boneventura kákovai (forrófalvi) pap a magyar szó ellen tanúsított szent dühében átok terhe alatt betiltotta a guzsalyast, kalákát, elkergette a harangozót és a deákot, mert azok nem tudtak alkalmazkodni az új rendhez. Az emberek nem mertek énekelni a pap miatt, a haldokló betegek pedig könyörögtek, hogy vigyék el őket Neumann páterhez (Petrás Incze János barátja), hogy még utoljára magyarul gyónhassanak (Domokos 1987: 207).

A fiatalok ma már csak románul tudnak imádkozni: „De más nem tudja, met több részt oláhul csetilnak a katekizmból... De én itt ebbe a morzsa házba magamra vagyok. Annyikot imádkozom." – mondja Tánczosnak egy bohánai adatközlője (1995: 23). Hitéletük elrománosítása és a modernizáció karöltve semmisítik meg napjainkban a hagyományos középkori elmélyülő világszemléletét és az azt átfonó, ékesítő archaikus imádságokat, énekeket.

magyarul prédikált (Jáki 2004: 89–94; Stuber 2007: 124).[45] Jáki Teodóz tudósít Dr. Benedek Márton trunki születésű, titokban pappá szentelt vér-

[45] 1975-ben ismerkedtem meg vele, amikor Domokos Pál Péter egy Szent Ágostonról szóló magyar könyvet küldött neki általam. A bákó megyei Csík faluban kerestem, de mondták, hogy Somoskán tart éppen misét. Nekivágtam a néhány órás gyalogútnak és útközben találkoztam össze vele. „Cinkecskák” (kislánykák) kísérték, akik hittanóráján vettek részt Somoskán. Nagy titokban adtam át a könyvet, hiszen tudtam, hogy mennyit szenvedett magyarságáért a bátor pap. Másnap, amikor az 1704-es feliratú templomot fényképeztem Csíkban, néhány – feltehetőleg a Szekuritáté által megbízott – csángó ember valósággal foglyul ejtett. Rájuk szóltam, hogy közöljék, mi bajuk velem, hiszen mindnyájan tudunk magyarul. A válasz a „páterkától” tanult „magyar nyelv zürdüg nyelve” volt. Ekkor hallottam először saját fülemmel ezt a filológiailag nem éppen bizonyított tételt, korábban Domokos Pál Péter mesélte, hogy ezt prédikálták a papok. E lingvisztikai „bölcsesség” különböző variánsokban nyilvánult meg: Mártonos Antal szabófalvi csángó Rubinyi Mózesnek írt levelében elbeszéli, hogy a „Jászávári Kamili Miklós (olasz püspök) ....azt mondotta a szemináriumi ifjú tanulóknak, hogy a magyar nyelvet ne tanulják, mert az a lónak nyelve, ló nyelv.” (Rubinyit idézi Domokos 1987: 136). Szintén neki mondta a tanítója az iskolában, hogy „Ne légy disznó pogány magyar” (Rubinyit idézi Domokos 1987: 134). Az 1990-es években már modernebb verzióban nyilatkozta a lujzikalagori pap, arra buzdítva az ifjúságot a fiatalok miséjén, hogy ne rontsák el irodalmi román nyelvüket azzal, hogy a magyar konyhanyelvet beszélik.

Bevittek a templomba, ahol akkor Györgyina páter misét tartott. Áldozni is két ember kísért. Györgyina páter felismert. A mise után azonnal kijött a templom elé és utasította fogvatartóimat, hogy engedjenek utamra, mert becsülettel járok. Miután elment, a felvadult emberek nem engedtek el, hanem a földre löktek. Ebből végképpen megértettem, hogy nem a csángók önálló akciója ez, hiszen számukra szent a páter szava. Elvittek a „gyeputhoz” (a politikai megbízott, aki „rendet tartott” az olyan falvakban, ahol nem volt milícia). Elbeszélgetett velem, majd elnézést kért és kikísért a falu határáig. Úgy látszik a titkosrendőrség – szerencsémre – őt nem avatta be a feladatba.

Györgyina páter, akinek eredeti neve Györgybíró János volt, a nevek románosítása folytán (Vincze 1999: 248) Ioan Gherghina néven szerepelt a nyilvántartásban, csángómagyar ferencesrendi szerzetes, 1915-ben született Nagypatakon. Szabófalván, Tatrosvásárhelyt, Burjánfalván, Kelgyesten, majd Lészpeden szolgált 1947–1959-ig (Jáki 2004: 89–94). Itt egyik vasárnap a nagymisét tartotta magyarul és a kismisét „oláhul”, másik héten fordítva. Tette ezt annak ellenére, hogy a bákói esperes 1946-ban durván elutasította a 400 lészpedi csángó nevében kérvényezett magyar misét, mondván, hogy tíz év múlva sem kapnak magyar papot s a misét románul kell tartaniuk (Vincze 1999: 216). Vincze Gábor idézi Gyöngyössy Istvánnak a bukaresti Magyar Politikai Misszió tanácsosának jelentését is: a jászvásári püspök 1951-ben utasítja a lészpedi Györgyina pátert, hogy a misét csakis románul és latinul mondja (1999: 217). Ez volt egyetlen „bűne”, ezért hurcolták el 1959. január 9-én és ítélték 9 év börtönre, 5 év munkatáborra és vagyonelkobzásra. A Duna-delta Salcea Gardina nevű hírhedt kényszermunkatáborba került, itt szenvedett az 1964-es amnesztiáig. Ezután Somoskán és Csík faluban szolgált, ekkor találkoztam vele. Élete végét Prezesten élte a ferences rend konventjében. Szívszorongató olvasni Teodóz atya könyvében, hogy halála előtt pár hónappal azzal fenyegették meg, hogy megvonják tőle szerény nyugdíját, ha magyar vendégeket fogad. Mindez 1998-ban, kilenc évvel a kommunista diktatúra bukása után és kilenc évvel Románia EU tagsága előtt...

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

tanúról is. 1986-ban verték halálra a Szekuritáte verőlegényei. A trunki temetőben nyugszik, papi ruhában temették el. A nép lélekben máris boldoggá avatta, azt tartják, hogy trunki házuk kútjából egy éven keresztül rózsaillatú vizet merítettek. Százával jártak oda titokban a csángó zarándokok. Európai ésszel felfoghatatlan, hogy még 1992-ben sem mertek sorsáról nyilatkozni a helyi klérus tagjai (Jáki 2004: 23).[46]

---

[46] Nem volt ritka az ilyen titokban pappá vagy apácává szentelés. Magam is jártam egy, az átlagosnál is istenfélőbb, derék, igazlelkű csángó dudásnál, Duma (Porondi) Jánosnál, Nagypatakon, akinek két lánya, Magdolna és Rózsa a kommunista diktatúra alatt titokban tett apácafogadalmat.

Az erőszakos asszimilálást és az élet minden területére kiterjedő etnikai alapú elnyomást jól példázza az általam is rendszeresen tapasztalt gyakorlat: megbüntették még azt is, aki énekelni, mesélni mert a magyarországinak. Jó barátságban voltam például a lujzikalagori kobzossal, Buták Györggyel, felvételeket is csináltam vele 1975-ben (StGy_ Kz_0013). Azért fogta le a Szekuritáte, mert muzsikálni mert magyarországiaknak és mert egyik fia Svájcba menekült. Mint egy bűnőzőre, úgy mentek rá, körülvévén a házát. Többször behívatták, zaklatták, még „meg is pallták" (megverték), ahogy egy barátja elmesélte. Buták György tiszteletére adta ki Petrás Incze János Csángó Alapítványunk első moldvai népzene kazettáját 1990-ban, amelyen olyan kuriózumokat tettünk közre, mint pl. a moldvai dudajáték első publikációját. A kazetta borítóján Buták György képe látszik, amint a „kobzot veri". Aláírtuk azt is, hogy „előhívta a Szekuritáte egy ellenőrzés alkalmával". 1975 nyarán Moldvából hazamenet ugyanis Marosvásárhelyen a szépművészeti gimnázium kollégiumában szálltam meg, hiszen az év januárjától megtiltották, hogy külföldi Romániában magánháznál háljon. Hajnaltájt egy milicista és egy civilruhás nyomozó dörgetett a szoba ajtaján. Közölték, hogy velük megyek. Szerencsémre sikerült a noteszemet – tele erdélyi és moldvai címekkel – észrevétlen besuttyantani a szekrény alá. Egy álló napig faggatott a Szekuritáté épületében egy magyarul jól tudó, magát Barta Sándornak bemutó ember. Híven a machiavelli elvekhez, egyszer nyájasan beszélt, dícsérve Románia leninista nemzetiségi politikáját, majd szigorú, fenyegető hangon próbált „megdolgozni". Azt a látszatot próbálta kelteni, hogy mindent tudnak rólam. *Miért vitt maga biciklidinamót Farkas Péternek Küksőrekecsinbe!?* – kérdezte dörgő hangon. Válaszomra, hogy Moldvában is tilos a lámpa nélküli éjszakai biciklizés, fenyegető hangon figyelmeztetett, hogy a román titkosrendőrségen vagyok. Filmeimet elvették és azon nyomban elvitték előhívni. Hamarosan meg is kaptam őket, alaposan elrontott színekkel. Ezért lett fekete-fehér a kazettaborító képe.

Szegény korán megboldogult barátomat, Bezsán Gyurkát azért büntették meg másik két külsőrekecsinivel együtt, mert fényes nappal együtt látták velem. Másik kettőjük nevét még ma sem írom le, mert még élnek. Egyikük akkor hajadon lány volt, sok szép népdalt rögzítettem tőle. Bűne: „Biztosan azért énekelt annak a budapestinek, aki jön s az alacsony házakat fényképezi, mert férjhez akar menni hozzá!" Olyan büntetéseket róttak ki rájuk (2500 lej), amit akkoriban egy csángó képtelen volt kifizetni. Beke György íróval, Kallós Zoltánnal és másokkal juttattuk el nekik a büntetés összegét.

Egészen hasonló megrázó történetet mesélt el például szegény bogdánfalvi Andor János Tánczos Vilmosnak (1994: 284). Rátört a Szekuritáté, elkobozták értékes könyveit, többek között a *Kájoni Kancionále* 1805-ös kiadását, kényszerítették, hogy írja alá, hogy kémkedett – híven a kor bevett sztálini forgatókönyvéhez. Társát meg is verték.

Már a két világháború között is bűnnek számított Moldvában, ha valaki magyarországiaknak énekelt, mesélt. Számtalan példa van erre, Domokos Pál Pétert például a trunki óvónő akarta feljelenteni a rendőrségen 1929-es gyűjőútján; a derék trunki Szabó Ferenc akadályozta csak meg ebben (Domokos 1981: 11). Veress Sándort is zaklatták (Veress 1989: 7–8), Lükő Gábort pedig korszakalkotó hét hónapos kutatómunkája után (1932–1933) kiutasították Romániából annak ellenére, hogy Constantin Brăiloiu és Lajtha László közbenjárására a román oktatásügyi miniszternek, valamint belügyminiszternek ajánlólevelével kutatott (Lükő 2002: 13). Bartók Béla ugyan erősen vágyott Moldvába, tervezte-szervezte az ottani gyűjtőutat, de nem sikerült eljutnia oda. Domokos Pál Péter viszont megszervezte, hogy az 1938-ban két trunki családot hozott Budapestre, ahol a rádióban lemezre énekeltek Bartók vezetésével. Ezt írja erről Bartók (Domokos 1981: 12): „Éppen a románok hihetetlen politikai elnyomása miatt lehetetlen őket Budapestre hozni; most is csak az eucharisztikus világkongresszus alkalmából volt lehetséges... Egyelőre azonban titokban kell tartani a történteket, és később is név nélkül kell nyilvánosságra hozni, egyébként megeshetik, hogy a szegény, ártatlan teremtéseket a román rendőrség dutyiba dugja, csupán azért, mert itt az anyanyelvükön dalokat és meséket adtak elő. Szép a világ, ugye?”

Közismert a jászvásári papneveldében nacionalista szellemben átnevelt csángó papok magyarellenes beállítottága és tevékenysége. Kisgyermekekként kezdik átnevelésüket, közben sokukat haza sem engedik. Így történhet meg, hogy egy kispap „szent felháborodásában” pofonvágja a másikat, mert az magyarul adott át egy üzenetet falubeli kispaptársának (Jáki 2004: 224).

Se szeri, se száma a moldvai katolikus klérus elrománosító buzgóságáról, középkori népnyúzó beállítottságáról szóló híreknek. Kallós Zoltán mesélte, hogy a klézsei pap két gyertyát téve az oltárra átkozta meg azt a csángó leányt, aki szegénységében pénzért adta el a forradalom után kapott segélycsomagban érkezett kávéját. Csík falubéli csángó asszony mesélte nekem videora, hogy a helyi pap felvásárolja a környék földjeit és

Ugyanez történt Lakatos Demeter csángó költővel a hetvenes években Szabófalván. A Szekuritáte meglátogatta és elszedte tőle minden versét, írását, könyveit. Egyetlen fényképmontázs maradt meg, ami a padláson volt: Lakatos Demeter fényképe sok más nagy költő fényképe között. 1991-ben mutatta meg az a csángó néni, aki házukat megvásárolta.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

beosztja, ki mikor dolgozik neki ingyen, mint a középkorban. Az asszony fia megtagadta az engedelmességet, mire a pap megverette felbérelt falubeli legényekkel (StGy_MDV_0062).

Fontos azonban, hogy ezt a kérdést is árnyaltabban nézzük. Nem szabad elfelejtkeznünk arról, hogy szinte kizárólag csángó fiatalok közül toborzódtak a moldvai papok. Felülről jött rendeleteiknek tesznek eleget, amint arról világosan bizonykodik az 1938-ban kiadott rendelet, amelynek facsimile másolatát Domokos közreadta (1987: 195): „Mi, Bákó vármegye Ferdinánd községének bírója, Bákó megye prefektusának 1938. május 3-án kelt 7621. számú rendelete alapján a község tudomására hozzuk, hogy a községházán vagy más hivatalos helyeken nem szabad más nyelven beszélni, csak románul. A katolikus templomokban az istentiszteletet csak románul és latinul szabad mondani. *A papoknak és kántoroknak erre vonatkozólag rendelkezésük van* [kiemelés tőlem]. Mindenkit szigorúan megbüntetünk, aki ez ellen vét. Kelt ma, 1938. május 5-én. Bíró. P.H. Setru. Jegyző, Tinca."

Természetesen jogilag vitatható, hogy a prefektus egyúttal az egyházi nyelvhasználatról is summázva dönt; ez is jól érzékelteti, hogy ebben a kérdésben állam és egyház tökéletesen egyetértésben volt és van a mai napig is. Személyiségtől függ azután, hogy a rendeleteket az egyes papok túllihegve, vehemens szent dühvel, avagy éppenséggel szelídítve, emberséggel és népük iránt való megértéssel hajtották-e végre (mint például Györgyina páter). Jónéhány olyan csángó papról hallottam, aki ugyan nem mert ellenszegülni a tiltásoknak és az utcán, vagy a templomban meg nem szólalt volna magyarul, de a románul nem tudó idős asszonyokat igenis meggyóntatta magyarul. Az is előfordult azonban, már a múlt század elején is, hogy a magyarul gyóntató papot eltiltották a gyóntatástól. Ez történt Petrás Incze János derék barátjával, Neumann Péter újfalusi pappal is. Ő német volta ellenére megtanult magyarul, és seregestől jártak hozzá magyarul gyónni. Ahogy Domokos Pál Péternek elmondta: „Halálos betegek utolsó kívánsága az volt, hogy nálam gyónhassanak, és nem engedték meg…Elszorul az ember szíve, amikor a talpig becsületes, igaz nép napról napra való elnyomását és elrománosítását látja. Én, a német mondom ezt, ki nem csinált és nem is fog soha politikát csinálni, de aki a népnek az anyanyelvén való beszélgetését, az Isten anyanyelvén való imádását, az anyanyelvén való éneklést a legelemibb és legszentebb jognak tartom. E legelemibb és legszentebb jog megsértését és lábbal tiprását a

moldvai magyar csángóknál 41 esztendős működésem alatt szakadatlanul láttam.” (Domokos 1987: 186–187).

Velősen summázza 1931-ben Domokos Pál Péternek írt levelében egy csángó „a magyar nyelv kiszáradásának” okait: a volt olasz papok, a jászvásári papnevelde románosítása, a püspökük magyargyűlölete (Domokos 1987: 260).

Egy kiváló román kutató, Marius Diaconescu ad árnyaltabb és mélyebb betekintést a csángó „janicsár papok” sorsáról, indítékairól (Diaconescu 2005: 9–20). Megtudjuk, hogy többen közülük a harmincas évektől fokozódó állami sovinizmus ellen igyekezték védeni híveiket. Egyre szaporodtak, egyre durvább formát öltöttek ugyanis a katolikusok elleni támadások, hangsúlyozván, hogy ők idegenek, magyarok, árulók. A tanítók, rendőrök és hivatalnokok már akkor is sokszor az ország más tájairól kerültek oda. Megtiltották a vallásórákat, megtagadták a vegyes házasságokból származó gyermekek katolikusként való beírását, a diószéni tanítók kötelezték a gyermekeket, hogy ortodox szertartásokra járjanak, ortodox módon vessenek keresztet. 1941-ben egy tanító azzal ijesztgette a tanulókat, hogy „A háború után a katolikusok vagy Magyarországra mennek, vagy áttérnek az ortodox hitre, vagy le fogják lőni őket.” A helyi hatóságok nem állítottak ki állampolgársági okmányt a katolikusoknak „aki katolikus vallásúnak született és kereszteltetett, az nem tekinthető román etnikumúnak és román származásúnak” – hivatkoztak egy belügyminiszteri rendeletre. 1942-ben az is előfordult, hogy megvonták egy katolikus falu lakóinak szavazati jogát. Bákó megye prefektusa azt írta Iosif Petru Pálnak, a moldvai ferencesrendiek vezetőjének: „Aki nem ortodox, az nem lehet román, ezért Önök, katolikusok, nem románok.” Diaconescu példákat hoz föl arra, hogy moldvai papok a híveiket úgy akarták védeni, hogy síkra szálltak azok jó románsága mellett. Robu érsek biztatására Iosif Petru Pal, aki számos könyvében bizonygatta a moldvai katolikusok román voltát, levelet írt Antonescunak a katolikus helyzetének orvoslása érdekében. Iosif Petrişor csügési pap román származását bizonygatja a hatóságoknak, ugyanakkor védi a híveit: „Hogyne szólalnék meg, amikor fényes nappal híveimre lövöldöznek? Gyertek, hé, lőjjük le ezeket a magyarokat!” Nem segített sokat a hívek románságának bizonygatása, a hivatalnokok olyan falvakban sem adtak román igazolványokat, ahol a népszámláláskor mind románnak mondták magukat. Így aztán a történelemhamisítás eszközéhez fordultak: Iosif Petru Pal, Ioan Martinaş katolikus papok, majd utóbbi öccse,

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

az emlegetett vasgárdista Dumitru Mărtinaş. Elsőnek Constantin Locincă érvelt a csángók román származása mellett, viseletükre, szokásaikra és neveikre hivatkozva egy Nicolae Iorganak írt levelében. Érveit Iorga csak részben fogadta el. 1941-ben jelent meg Iosif Petru M. Pal moldvai ferences könyve, amely „tudományos" érvekkel próbálta a csángók román eredetét bizonygatni. A negyvenes években a fasisztoid fajelmélet segítségével kezdte néhány román szerző bizonygatni, hogy a csángók román eredetűek. A kormány vérvizsgálatot vezetett be és a kolozsvári egyetem Szebenbe költözött (rassz)hygiéniai intézetének munkatársa, Dr. Petre Râmneanţu úgy igyekezett „igazolni" a katolikusok román voltát. Román és német nyelvű brosúrát adtak ki erről (Diaconescu 2005: 10–11).

Biztos, hogy van igazság Diaconescu állításában, miszerint a katolikus papok ügybuzgó románosító tevékenysége mögött rejtőzhetett híveik iránti féltés is. Ugyanakkor köztudott, hogy a moldvai katolikus egyház románosító tevékenysége jóval megelőzte a két háború közötti katolikusellenes korszakot. Megrázóan írja le Barabás Endre (*Budapesti Hírlap,* 1911. január 8–18.), hogy panaszkodta el neki titokban a csángó Gracián Péter Szabófalván meghurcoltását. „Kémlelésekkel, feljelentésekkel, igazoltatásokkal" zaklatták. Megtiltották neki azt is, hogy magyarul gyóntasson. Sajnos olyan jeles eredményt értek el megfélemlítésével, hogy Domokos Pál Péter már a románosítás buzgó hívét ismeri meg benne 1929-ben (Domokos 1987: 244–245). Itt jegyzem meg, hogy alighanem Szabófalva történelme az eklatáns példája a tudatos, tervszerű és következetes elrománosításnak. Érthető, hiszen évszázadokon keresztül a legnépesebb csángó település volt, amely sokáig ragaszkodott magyarságához. Már Giovanni Battista del Monti jelentésében is Moldva öt legnépesebb és legfontosabb városa közt említi Szabófalvát, akik Rómába küldött levelükben is magyarnak nevezik magukat, midőn a misszionáriusok gyarlóságait panaszolják: „nem úgy viselik magukat az mint a regula kévánná, hanem részegesek, asszonember után járók, azokkal conversálódnak, rut fertelmes életet viselnek, mely minden embernek, de münekünk magyaroknak leginkább nagy botránkozásunkra vagyon..." (Benda 1989: 666). Korábban láttuk, hogy 1661-ben írt levelük milyen erős ragaszkodást tükröz anyanyelvükön prédikáló papokhoz. Halász Péter Szabófalva helyneveiről írt cikkében dióhéjban összefoglalja Szabófalva történetét (Harangozó 2001: 63–70). Idézi Jerney leírását az 1831-es „orosz forradalomról", amikor Szabófalva és Tamásfalva lakossága ellenszegült a sorozásnak, mert a magyar király

parancsa nélkül nem katonáskodtak (Jerneyt idézi Harangozó 2001: 65–66, Domokos 1987: 109). Fentebb láttuk, hogy Petrás Incze János 1845-ben már a Románvásár környéki csángó falvak – elsősorban Szabófalva – ellen indított vehemens elrománosító támadásról tudósít: „első ízben csak minden második vasárnap parancsolták a román imádkozást és éneklést, ma azonban, a múlt húsvéti ünneptől kezdődően törvénnyé vált, hogy az Egyházban többé a népnek semmit sem szabad szolgálni, még istentiszteletében sem. E Parochiában ma a' házasságra nem bocsátatik még oláh nyelven meg nem tanulja az egyházi Törvények által oly szorossan megkívántató imádságokat” (Domokos 1979: 1384).

Veszely (aki Imecs és Kovács paptársaival 1868-ban Moldvában járt) írja, hogy Károly román király és Brătianu miniszternek tisztelgett Forrófalva népe, de ők faképnél hagyták a tisztelgőket, mert a papjuk, Corridoni atya iskola fölállítását merészelte kérni. Katonaságot küldtek a faluba és házkutatásokat tartottak (Harangozó 2001:42).

A minimális gátlásaitól is megszabadult politikai célú áltudományosság a nyolcvanas évek Romániájában érte el tetőfokát. Țepelia professzornak, 1985-ben nyilvánosan vissza kellett vonnia „téves” nézeteit, miszerint a bukaresti egyetem román nyelvszakos hallgatóinak írt egyetemi jegyzetében a csángó nyelvet magyar dialektusként említette. A lelkiismeretes tudós megalázása csak egyik groteszk példája volt az 1980-as években (Benda 1989: 18) kötelezővé tett, a tudományos bizonyítékokat teljesen figyelmen kívül hagyó, koncepciózus tanoknak. Az újkeletű elméletek legképtelenebbje szerint a csángók az egyházszakadás (1054) korától katolikusnak megmaradt románok, akiket a Magyarországról hozzájuk küldött magyar papok Moldvában elmagyarosítottak. Mărtinaş *Originea ceangăilor din Moldova* című könyve már egy „szelídebb” változatot fejteget, miszerint Erdélyben, magyar földesuraik által elmagyarosított románok vándoroltak Moldvába, megtartva rájuk kényszerített katolikus hitüket és törve beszélt magyar nyelvüket. Természtesen – ha nincs is rá adatunk – románok is menekülhettek székelyekkel együtt, de alig valószínű, hogy éppen ők ne vették volna fel a román környezet ortodox vallását Moldvában, amikor azt még a magyarok és szászok közül is megtették. A többi hasonló elmélettel közös vonása e könyvnek, hogy minden tudományos bizonyítást mellőz, bibliográfiája pedig nyilvánvaló célzatossággal hagy ki alapvető tudományos munkákat román szerzőktől is. Jellemző vi-

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

szont, hogy ezt a kétes értékű dilettáns művet Moldva katolikus parókiáin árusították.

Fontos azt is látnunk, hogy már vannak csírái az igényes román tudományosság keretein belül is a koncepciózus tanok felülvizsgálásának: meggyőződésem, hogy a nemzeti romantika túlhajtásainak elültével és az olyannyira káros nemzetállam koncepció revideálásával a román csángókutatás tárgyilagosabb irányt fog venni. Ehhez sajnos alighanem csak a jelenlegi indoktrinált káderek kisajátító, merev hatalmának megtörése után, az ők távozásával juthatunk majd el. Nem közömbös azonban a kérdés, hogy lesz-e addigra kit kutatni...[47]

---

[47] Elegendő adat hiányában lehetetlen teljes bizonyossággal eldönteni, hogy „ki volt ott először" Moldvában, román vagy magyar. Az említett pápai bulla azt sejteti, hogy körülbelül azonos időben jelentek meg Moldva területén, a Kárpátok és a Szeret között talán a magyarok lehettek az első telepesek a fent említett kutatási adatok értelmében, másutt talán a románok. Jól tudjuk, hogy domináns tömegben aligha lehetett egyikük is jelen Moldvában 1241 előtt, amíg IV. Béla végleg Magyarországra nem telepítette a kunokat. Addig ugyanis úz, besenyő és kun lovas nomádok uralták e tájat. A származás körüli vita szigorúan a tudomány feladata kellene hogy legyen, semmi köze nem lenhet a politikához és az emberi jogokhoz.

A rendszerváltozás után egyébként megjelentek kifinomodottabb próbálkozások is román részről, szintén a csángók román voltát bizonygatandó. Egy magyarországi bank szponzorálásával adta ki két román szerző, Valentin Stan és Renata Weber munkáját, Göncz Árpád akkori köztársasági elnök védnökége alatt, valamikor 1997 után (a kiadás éve nincs megadva). A tanulmány nagyon ügyesen a tárgyilagosság, sőt emberjogi alapokon nyugvó jóindulat benyomását kelti a felületes vagy hozzá nem értő olvasóban, valójában megkísérli „szalonképes csomagolásban eladni" a fenti hamis román származási elméleteket. Jelen voltam és videora rögzítettem a tanulmány kiadása után tartott vitát Tusnádfürdőn, a nyári egyetemen (StGy-MDV_0021, 1998). Valentin Stan meglepő vehemenciával állt síkra a – tanulmányukban még valamennyire a tárgyilagosság látszatát kelteni igyekvő – román származás elmélete mellett, vitára kelve többek között Tánczos Vilmossal. Ajánlatos elolvasni Tánczos Vilmosnak, a kiváló felkészültségű kolozsvári magyar néprajzkutatónak a kritikáját erről. Lépésről-lépésre leplezi le a csúsztatások és hamis idézetek tömkelegét, a félremegyarázott hivatkozásokat, sőt szándékosan meghamisított idézeteket. Rámutat arra, hogy a szerzők egy kalap alatt emlegetik a fent említett Mărtinaş kétes művét a román, német, finn és magyar nyelv és néprajztudomány nagyjainak másfél évszázados kutatási eredményeivel. Szarvas Gábor, Munkácsi Bernát, Rubinyi Mózes, Csűry Bálint, Szabó T. Attila, Márton Gyula, Benkő Lóránd vagy a finn Yrjö Wichmann kiemelkedő tudományos munkáit meg sem említik. Lépten-nyomon idézik viszont Martinaş dilettáns „elméletét", minden kritika nélkül. Még Domokos Pál Pétert sem általják úgy idézni, hogy ő is bizonytalan volt eredetüket illetően. Tánczos leleplezi a tudományosság látszatát kelteni hivatott nyelvészeti „bizonyítékokat" is.

A hajdani magyar védőszenteket, a hatóságok mind lecserélték, egyedül Szent Istvánt nem tudták a pusztinaiak bátor ellenállása miatt (Jáki 2004: 69–72, Stuber 2007: 122–123). Már Petrás Incze János is ír segélykérő levelet a Szent László társulathoz a „Szt. Istvánt tisztelő” pusztinaiak ügyében 1872-ben (Domokos 1979: 1454–1455).[48]

Jáki Sándor Teodóz atya részletesen beszámol a védőszentek lecseréléséről (2004: 232). Magyarfalun, Kickófalván és Szőlőhegyen megfosztották a templomot védőszentjétől, Szent István királyunktól. A vizántai régi templom védőszentjének, Szent Lászlónak szobrát is eltávolították a templomból, ma is ott áll a parókián. A bákói kicsi katolikus templom Szent Erzsébet szobrának identitását szintén megpróbálta letagadni Teodóz atyának a helyi gyeák (kántor), de később „rehabilitálták” azt, az 1989-es események után újra Árpádházi Szent Erzsébet lehetett (Jáki 2004: 69–72). Berládon is volt Szent Erzsébetnek szentelt templom, de ezt is megfosztották védőszentjétől.

A többségi román környezetben élő csángókat mindig fenyegette az elrománosodás. Amint láttuk, már 1234-ben is említi ezt a pápai bulla. Az elmúlt századokból számos adat van arról, hogy a csángók és katolikus németek közül sokan jól tudtak románul (Bonnicio minorita levele, Horváth 2000: 32, Petrus Parčević érsek levele a pápai nunciusnak, Horváth 2000: 90, Zöld Péter jelentése, Domokos 1987: 92–93), ugyanakkor még

Érdemesebb inkább megvizsgálni, hogy mi tette lehetővé a csángók erőltetett asszimilációját. Nem lehet azt ugyanis kizárólag a katolikus egyház lelkiismeretlenségének betudni. Magyarok és románok évszázadokon át vetélkedtek a csángók nemzeti hovatartozásáért, ugyanakkor valójában mindketten lenézték és elhanyagolták őket, szinte semmit sem téve felemelésükért, kivéve néhány olyan nemes megmozdulást, mint a Szent László Társaság évtizedeken át tartó segélyszolgálata, vagy a magánemberek Moldva-járásai, gyűjtőmunkája, kapcsolattartásai minden tiltás ellenére az 1970–1980-as években, és nem utolsó sorban az 1989 utáni, nem egyszer hősi áldozatot követelő spontán segélyakciók felemelő sora.

[48] Tisztelettel kell itt megemlítenünk Benke Szilveszter pusztinai papot, aki bátran kiállt azért, hogy a ne cseréljék le Szent Istvánt, templomuk védőszentjét. Ezt írja róla Nyisztor Tinka pusztinai etnológus a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége honlapján: „Benke Szilveszterről 15 éven át senki egy szót sem szólt a pusztinai templomban, pedig 19 évet szolgált itt, és hogy megmaradt a templomunk védőszentje, azt Benke Szilveszter páternak köszönhetjük. 1990-ben Szilveszter páter megígérte, hogy lesz magyar misénk, és pár napra rá a Szekuritáté elvitte. Soha nem tért vissza. Még a búcsúra sem hívták meg paptársai – meg volt tiltva nekik.”

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

jócskán találkoztam az 1970-es években olyan csángó asszonyokkal, akik gyakorlatilag nem tudtak románul.

Magyar iskoláik nem voltak a történelem folyamán az 1940-es évek második feléig, legfönnebb egy-egy egyéni kezdeményezés, mint például Dénes Imre pécsi pap, aki az 1810-es években Jászvásárt iskolát indított és magyarul oktatta a hittant (Domokos 1987: 108). Talán magyarul folyhatott a hitoktatás a magyarul prédikáló Beke Pál által az 1640-es években Jászvásárt létrehozott iskolában is (Domokos 1987: 79). Kezdetleges magyar nyelvű katekizmus és imára, egyházi énekekre való oktatást elsősorban a diákok, gyeákok végeztek. Erről sok említést találunk, pl. Bandinus említi, hogy Berládban a kántor magyarul énekel 150 hívének és magyarul olvassa fel a keresztény tanítást (Domokos 1987: 80). Domokos Pál Péter Onyesten azt tapasztalta, hogy a pap nélkül, a kántor által tartott istentiszteletek álltak a nép lelkéhez legközelebb, amelyen a rózsafüzért magyarul mondták (Domokos 1987: 178). Ugyanezt írta annak idején Bandinus is: „...sok faluban s még városban is nem annyira a pap van becsben, mint a kántor, még a püspöknél is többre értékelik, sőt még a bíborostestületnél is...” (Domokos 1987: 475). Meghatóan írja le Domokos Pál Péter máriafalvi élményét, amikor Zsitár János diákhelyettes valóságos „misét tartott a kicsiny faluban, a magyar énekek és imák egész sorát tudta a nép” (Domokos 1987: 205). Az elzárt kis hegyi falu ma is igen elmaradott, amint tapasztaltam 2005-ben, mikor Mesterke Gergely nagyapja sípjának eredete ügyében odalátogattam. A magyar oktatás lehetősége például fel sem merült itt, jóllehet a falu népe jól tud magyarul (StGy-MDV_0177, 0178, 2005).

Az 1946-tól az ötvenes évek elejéig tartó időszakban Petru Groza kormánya magyar nyelvű iskolákat vezetett be. Negyven-ötven körül volt a számuk, de az 1958/59-es tanév végén bezárták őket (Vincze 1999: 209–210), az utolsót 1960-ban Lészpeden még működésében látta Domokos Pál Péter (Domokos 1979: 96). Még ebben a kisebbségi szempontból enyhébb korszakban is konokul kitartottak a moldvai papok a magyar nyelv tiltása mellett, éppen az ateista kommunisták mesterkedésének tulajdonítva a csángók magyarságának kérdését. Számos példát hoz fel erre Vincze Gábor, aki érdekes részeket közöl a kommunista pártállam csángókra vonatkozó levelezéséből ebből az időszakból. Többek között bemutatja Gyöngyössy István levelét, jelentését a lészpediek kálváriájáról. 1947-ben engedélyt kértek és kaptak magyar nyelvű prédikációra a Nemzetiségügyi

és Vallásügyi Minisztériumtól, de a jászvásári püspök ennek ellenére megtagadta az engedélyezést. A jelentés rámutat arra is, hogy a papok legtöbbje, valamint az alsóbb községi hatóságok személyesen is üldözték az anyanyelvükhöz ragaszkodó csángókat (Vincze 1999: 217). Amint látni fogjuk, a helyzet sajnos merőben hasonló ma is. A magyar nyelvű iskolákat néhány év múlva sorra bezárták. A forgatóköny hasonló volt minden faluban. A csángóság egy része fölháborodott azon, hogy a magyar tanítók között nem is kis számban ateisták, esetleg kommunisták is voltak. Ezeket a csángókat aztán könnyű volt felbújtatni arra, hogy kérjék a magyar nyelvű iskolák beszüntetését. Újra kezdődött az a korábbi gyakorlat, hogy a gyermekeket megbüntették, ha magyarul szólaltak meg az iskolákban. Ennek megfelelően magyarul írni-olvasni szinte senki sem tud, a magyar kultúráról alig vannak fogalmaik. *Mük nem éppen úgy beszélgetünk, mint maguk ott Erdőben* [Erdély] *vagy Igazmagyarországon* – mondják lépten-nyomon. A csángók rendszerváltás előtti erőltetett asszimilációja, megfélemlítettsége és elnyomatottsága viszonylag jól ismert, e kötet keretei nem engedik meg, hogy kitérjek rá. Alább látni fogjuk, hogy a magyar nyelvű oktatás és különösen a magyar liturgia tiltása, üldözése a mai napig folyik.

Nem csoda, ha annyi megfélemlítés után a csángó ember, ha nemzetisége felől kérdezik, gyakran azt válaszolja: katolikus, hogy elkerülje a problémákat. Fentebb láttuk, hogy már Cantemir vajda is „mind nemzeti, mind vallási tekintetben katolikus alattvalókról” írt. Nem meglepő ez, hiszen, mint – nyilván túlozva – írja „az oroszok és a magyarok [itt tehát nem katolikusoknak nevezi nemzetiségüket] örökös szolgaságra vannak kárhoztatva” (Cantemir 1973: 174). Másutt pedig (Cantemir 1973: 198) azt írja: „[a moldvai ortodoxok] egy vallást sem gyűlölnek annyira, mint a rómait, bár ehhez tartozik csaknem minden magyar alattvalójuk, akiknek Bákóban püspökségük van”.

Kallós Zoltán mesélte, hogy milyen találóan fogalmazta meg egy idős csángó férfi az identitásuk bizonytalanságát: *Mü ha kell, oláhok vagyunk, ha kell, magyarok vagyunk, de azért csak azok vagyunk, akik vagyunk*. Petrás Incze János Alapítványunk ennek a páratlan ütemben folyó beolvasztásnak az ellensúlyozására szerelteti fel a Duna TV-parabolákat a moldvai csángó falvakban és támogatja a csángók népi kultúrájának – többek között a dudakultúra – megőrzését, újraélesztését.

A rohamos asszimilálódás első lépése az, hogy a falu teljes egészében elveszíti a nyelvét, de megtartja katolikus vallását. Se szeri, se száma az

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

ilyen falvaknak Moldvában (Tánczos 1998). Érdekes, hogy a környező moldvai románság továbbra is „unguroknak" nevezi őket. Ezt tapasztaltam az északi csángó falvaktól is messze élő, Iaşi közelében fekvő Horlest faluban (nem tévesztendő össze a Horgyest nevűvel) 1976-ban. Fazekas bácsi Deák és Kádár nevű falubelije társaságában azt mesélte itt, hogy a faluban két generációval korábban mindenki magyarul beszélt (NM K260, HH_StGy_Kz_0033, 1975). Voltak, akik nem is tudtak románul. Magyar származásúaknak tartották magukat, akik a török elől menekültek oda, ahol most laknak.

Még azzal sem vigasztalhatjuk magunkat, hogy cserébe a román kultúra szépségeit kapják. Ezek a nyelvüket elveszített csángó falvakban kipusztult a népdal, a hiedelemvilág és népszokások jelentős része, de a román környezet szemében csak nem váltak románokká, náluk „értéktelenebb" ungurok maradtak. Nem kultúracsere, hanem dekultúrálódás történt (Halász 2006: 15). A következő lépés, hogy a falu ortodox románokkal keveredik és lassan teljes egészében románná lesz. (Tánczos 1997b) Ilyet tapasztalt Domokos Pál Péter Csöbörcsökön (Domokos 1987: 258–259). A moldvai románok megkülönböztetik az ungurt, vagyis magyarul tudó vagy nem tudó katolikust és az ungurént, aki már nem is katolikus, csak románul tud, de mégsem román (Harangozó 2001: 35), megjegyzendő, hogy Mikecs László szerint (1941: 120) viszont az ungurény helyes értelmezése magyarországi „oláh", mert több oklevél is megkülönbözteti az ungurenyit az unguritól, pl. egy 1629 évi moldvai oklevél is. Ilyen ortodoxszá vált elrománosodott falvakat írt le a német nyelvész Weigand is, akik a csángókhoz hasonlóan és a moldvaitól eltérően „sziszegősen" (selypítősen) beszéltek.

Rekord gyorsasággal játszódott le a tudatosan siettetett asszimiláció bizonyos falvakban. A horlesti példa – ha a fenti adat pontos – szerint mindössze két generáció alatt megtörténhetett a nyelvcsere.

Szabófalván már a múlt század első harmadában is sokan voltak, akik nem tudtak magyarul. Veress Sándor azt írja 1930-as gyűjtőútjának naplójában (1989: 8), hogy „magyar szót bizony csak elvétve hallottunk". Ennek ellenére máig is élnek ott olyanok, akik még jól-rosszul beszélik eredeti anyanyelvüket.

Bővebb információ a moldvai csángók történelméről az irodalomjegyzékben, valamint a Domokos Pál Péter előadásait tartalmazó hangfelvételeimen (NM K294-300 és HH StGy_Kz_0068-73, 1975) található.

A moldvai csángómagyarok önazonosság-tudata

A moldvai csángók halványodó nemzeti identitástudata nem hasonlítható a magyarság egyéb etnikai csoportjaiéhoz. Ennek több oka lehet. Részben tükrözheti a középkori telepesek még kevésbé kikristályosodott nemzetfogalmát, részben a legalább kétszáz éve erőltetett menetben folyó asszimilációs propaganda eróziós munkájának eredménye.

Meinolf Arens (2005: 345) így ír erről: „...a moldvai csángók egy Nyugaton már nem létező előnemzeti identitásformát éltetnek, amit elsősorban felekezetük határoz meg...”, Halász Péter szerint is „...magukra hagyatva megrekedtek abban az állapotban, amikor a nép még nem vált nemzetté” (Halász 2006: 11). A valóság azonban minden bizonnyal ennél jóval árnyaltabb. Nem vehetők egy kalap alá a 14. században már írásokban szereplő falvak a csak két-háromszáz éve Moldvába települt falvakkal. Nem szabad elfelejtkeznünk róla, hogy a fokozatos feltöltődés, utánpótlás frissítőleg hathatott a nemzettudatra. Különösen igaz lehet ez a kurucok, madéfalvi székelyek, 1848-as szabadságharcosok nemzeti öntudattól fűtött menekültjeire.

Nagy részben a legalább kétszáz éve folyó asszimilációs propaganda eredményeként kell tehát elkönyvelni a nemzeti azonosságtudat ingadozó, elbizonytalanodott voltát. A moldvai csángóság kohéziós erejét mára nagymértékben felekezeti hovatartozásuk, katolikus voltuk képezi. Ez olyannyira összetartja őket, hogy a kapcsolattartás, házasodás nagy mértékben megmaradt a magyarul beszélő és a nyelvüket vesztett katolikus falvak között. Ugyanakkor ez teszi sérülékennyé őket a helybeli klérus elrománosító tevékenységével szemben. Tudathasadásos állapotot okoz, hogy a pap, akiről sok esetben tudják, hogy magyarul tudó csángó, nem hajlandó magyarul megszólalni és románoknak mondja őket. A templomban a magyar nyelv ellen prédikál, tiltja a magyar éneklést, megszólja a csíksomlyói búcsúra zarándoklókat, a Magyarországra utazókat, a magyar iskolát vagy magyar misét kérvényezőket. Fokozza frusztrációjukat az a gyakorlat, hogy a papok – több alkalommal is fültanúja voltam ennek – ráripakodnak csángó híveikre, amikor azok olyan intim ősi szokásaikat gyakorolják, mint például a siratás vagy virrasztás.[49]

[49] Pusztinai esetről tudósít Jáki Sándor Teodóz (2004: 205): a páter azzal fenyegetőzött, hogy nem temeti el a halottat, aki mellett magyarul virrasztottak.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Ezek hatását fokozza a magyarokkal szemben beléjük rögzült kisebbségi érzés, aminek hatására még a Székelyföldre költözött csángók közül is akad, aki a románság felé vonzódik, sőt román nyelvű misét kérvényez. Másrészt otthonról a magyar anyanyelv mellett a magyar azonosságtudat nyomait hordozzák, észlelik az erdélyi és anyaországi magyarok egy rétegének szimpátiáját, öregeiktől hallanak magyarságukat bizonyító múltjukról. Nem utolsósorban világosan tapasztalják, hogy a környező románság másnak tartja, gyakran lenézi, megszólja őket. Tovább bonyolítja a helyzetet, ha egy-egy pap mégis meggyóntatja magyarul az olyan időseket, akik nem tudnak románul, de egyéb helyzetekben megtagadja a magyar szót.

Ma ott tartunk, hogy a falvak lakossága megoszlik magyarérzelmű és románérzelmű táborokra. Utóbbiakat a papok az egyéb helyi hatalmasokkal összefogva igyekeznek a magyarérzelműek ellen fordítani, amint azt tragikus klézsei magyarverés, valamint szomorú pusztinai, lészpedi, külsőrekecsini, gajdári, lujzikalagori, nagypataki esetek sora is bizonyítja.[50]

Mindig volt a csángóság köreiben egy az átlagnál öntudatosabb réteg, akik nem fogadták el a rájuk erőltetett hivatalos identitást. Sokat ellene nem tehettek, de hagyományőrzéssel, autodidakta magyarul tanulással, a magyar nyelvű hitélet titkos megtartásával ösztönösen is nagyon nagy szolgálatot tettek kultúrkincseik megőrzésének. Ők voltak azok, akik a

---

[50] Még olyan jelenetnek is voltam szemtanúja, amikor egy lujzikalagori kiváló énekest a szomszédjában lakó nővére kerítésdeszkával vert fejbe, mert az „Ungariába járt ugrándozni" a tánccsoporttal. Külsőrekecsinben 2000 körül egy szép zsindelyes házat fényképeztem, amikor a gazdája kinézett és azt mondta, hogy menjek vissza Ungariába fényképezni. Egy klézsei temetést fényképezve az elhunyt bátyja udvariasan kérte, hogy ne filmezzek, mert ők „nem akarnak politikát csinálni". Amikor megnyugtattam, hogy nem a „televizortól" vagyok, barátságos szeretettel invitált még a torra is. 2007 nyarán a külsőrekecsini néptánctábor mulatsága alatt két legény ült a kultúrház kocsmájában. Eleinte meglehetős agresszívan viselkedtek, de amikor látták, hogy továbbra is barátságosan szólok hozzájuk, beszélgetésbe elegyedtek velem. Kiderült, hogy egyikük – a nevétől itt eltekintek – azon munkálkodik, hogy a külsőrekecsini csángók román származását „írásokkal" bizonyítsa. Dilettáns fejtegetése igen zavaros volt. Akkor értettem meg, hogy honnan fúj a szél, amikor azt a képtelenséget állította, hogy egyik jól ismert magyarországi csángókutató súlyosan megfenyegette őt, ha ilyesmit mer írni. Természetesen ellenőriztem az állítást, és az illető felvilágosított, hogy teljesen légből kapott kitalációról van szó, nem is ismeri a külsőrekecsini legényt. Csak remélni lehet, hogy a különös beszéd pusztán újdonsült kocsmai ismerősöm egyéni kezdeményezése és nem rejtőzik mögötte újabb, máshonnan táplált támadási szándék a jószándékú csángókutató ellen.

diktatúra idején merték vállalni a kapcsolattartást a magyarokkal, bújtatták őket, énekeltek, imádságokat mondtak el a gyűjtőknek. Ilyen volt a legendás Lőrincz Györgyné Hodorog Luca Klézsén, Kotyor Péter és Kotyor Máris, valamint szomszédjuk, a magyar írást is tudó Bezsán György, a lészpedi Jánó Anna, Csernyik Antal és Csernyik Mária és Buták György kobzos és cimbalmos vagy Gábor Antal hegedűs Luzjikalagorban, özv. Dobos Jánosné szül. Farkas Rózsa, Fehér Márton hegedűs és Mesterke Gergely dudás Külsőrekecsinben és még sokan mások Moldva-szerte.

Kiterjedt, saját gyűjtőmunkára alapozott, értékes és átfogó áttekintést nyújt a csángó identitás kérdéseiről Pávai (2005).

© www.kjnt.ro/szovegtar